

Mišljenja učitelja razredne nastave o kombiniranim razrednim odjeljenjima u osnovnim školama Koprivničko - Križevačke županije

Štefanić, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:812809>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Mateja Štefanić

MIŠLJENJA UČITELJA RAZREDNE NASTAVE O KOMBINIRANIM RAZREDNIM
ODJELJENJIMA U OSNOVNIM ŠKOLAMA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Mateja Štefanić

MIŠLJENJA UČITELJA RAZREDNE NASTAVE O KOMBINIRANIM RAZREDNIM
ODJELJENJIMA U OSNOVNIM ŠKOLAMA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE

Diplomski rad

Mentor rada:

izv. prof. dr. sc. Višnja Rajić

Zagreb, rujan, 2022.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	
Abstract.....	
1. UVOD.....	1
2. KOMBINIRANI RAZREDNI ODJELI.....	1
2.1. <i>Formiranje kombiniranog razrednog odjela.....</i>	<i>3</i>
2.2. <i>Problemi sa smanjenjem broja djece u Hrvatskoj.....</i>	<i>4</i>
2.3. <i>Kombinirani razredni odjeli u Koprivničko-križevačkoj županiji.....</i>	<i>6</i>
2.4. <i>Kombinirani razredni odjeli u drugim državama.....</i>	<i>7</i>
2.5. <i>Kompetentnost učitelja i učiteljica za izvođenje nastave u kombiniranom razrednom odjelu.....</i>	<i>7</i>
2.6. <i>Materijalni i prostorni uvjeti za kombinirani razredni odjel.....</i>	<i>9</i>
2.7. <i>Općenite prednosti i mane kombiniranog razrednog odjela.....</i>	<i>10</i>
3. ZAKONSKA REGULATIVA KOMBINIRANIH RAZREDNIH ODJELA.....	13
4. ALTERNATIVNE ŠKOLE SLIČNE KOMBINIRANIM RAZREDIMA.....	14
4.1. <i>Montessori škole.....</i>	<i>15</i>
4.2. <i>Waldorf škole.....</i>	<i>17</i>
4.3. <i>Jena-plan škole.....</i>	<i>18</i>
5. PRIJAŠNJA ISTRAŽIVANJA.....	18
6. METODOLOGIJA.....	20
6.1. <i>Cilj istraživanja i istraživačka pitanja.....</i>	<i>21</i>
6.2. <i>Sudionici.....</i>	<i>22</i>
6.3. <i>Postupci i instrumenti.....</i>	<i>22</i>
6.4. <i>Rezultati istraživanja i rasprava.....</i>	<i>23</i>

7. ZAKLJUČAK.....	36
8. LITERATURA.....	38
9. PRILOZI I DODACI.....	41

SAŽETAK

Razred je zajednica učenika koje poučava učitelj te su redoviti razredi oni za koje se najčešće priprema buduće učitelje. Redoviti razredni odjel je onaj koji se sastoji od učenika istog razreda. Međutim, redoviti razredni odjeli nisu jedina vrsta razrednog odjela s kojim se učitelji mogu susresti. Zbog sve većeg smanjenja broja djece, stvaraju se kombinirani razredni odjeli (Varga i Sabljak, 2020.). U ruralnim područjima, odnosno u manjim područnim školama Republike Hrvatske se zbog malobrojnosti djece dva ili više razreda ponekad spajaju u jedan odjel. Dakle, kombinirani razredni odjel je onaj koji se sastoji od dvaju ili više razreda koje vodi jedan učitelj (Kadum i sur., 2020.) Zbog svojih posebnosti, kombinirani razredi zahtijevaju više truda i različit način poučavanja, ali nažalost većina učitelja za to nikad nije bila adekvatno educirana (Lučić i Matijević, 2004.). Primarni cilj ovog rada bio je istražiti kakva su mišljenja učitelja razredne nastave o kombiniranim razredima u osnovnim školama Koprivničko-križevačke županije.

Za prikupljanje podataka koristio se anketni upitnik. Riješila su ga 52 sudionika, od kojih su svi bili ženske osobe, odnosno učiteljice razredne nastave. Deskriptivnom analizom dobivenih podataka došlo se do rezultata koji pokazuju da je 88% sudionika imalo iskustva rada u kombiniranim razredima. Pritom, većina sudionika je smatrala da kombinirani razredi nisu bolji od redovitih te da imaju više nedostataka od redovitih razreda. Zanimljivo, neutralne sudionike, može se reći da 93% sudionika ne preferira rad u kombiniranim razredima naspram redovitih razreda upravo zbog nekolicine nedostataka. Čak 71% sudionika je odgovorilo da ne želi raditi u kombiniranom razredu. Ono što je zabrinjavajuće je to da je velik broj sudionika smatralo kombinirane razrede manje učinkovitijima.

Dakle, mišljenja sudionika o kombiniranim razredima su bila većim dijelom negativna. Kako se broj kombiniranih odjela povećava, važno je usmjeriti pozornost na pronalaženje solucija za probleme takvih odjela.

Ključne riječi: kombinirani razred, kompetentnost učitelja, opremljenost učionice, uspješnost učenika, razredno ozračje

OPINIONS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON COMBINED CLASSROOMS IN PRIMARY SCHOOLS IN KOPRIVNICA-KRIŽEVCI COUNTY

ABSTRACT

A class is a group of students taught by a teacher, and regular classes are the ones for which future teachers are most often prepared. A regular class is one that consists of students of the same class. However, regular classes are not the only type of a class that teachers may encounter. Due to the ever-increasing decrease in the number of children, combined classes are being formed (Varga & Sabljak, 2020). In rural areas, that is, in smaller regional schools of the Republic of Croatia, due to a small number of children, two or more classes are sometimes combined into one. So, a combined class is one that consists of two or more classes led by one teacher (Kadum, Šušvar, & Tomić, 2020). Due to their peculiarities, combined classes require more effort and a different way of teaching, but unfortunately most teachers were never adequately educated for that (Lučić & Matijević, 2004.). The primary goal of this paper was to find what the opinions of classroom teachers about combined classes in primary schools in Koprivnica-Križevci County are.

To collect the data, a questionnaire was used. It was answered by 52 participants, all of whom were female, that is, classroom teachers. Descriptive analysis of the obtained data led to results showing that 88% of the participants had experience working in combined classes. At the same time, most participants believed that combined classes are not better than regular classes, and that they have more disadvantages than regular classes. By not taking the neutral participants into account, it can be said that 93% of the participants do not prefer working in combined classes over regular classes because of several disadvantages. As many as 71% of the participants answered that they did not want to work in a combined class. What is worrying is that many participants found combined classes to be less effective.

Thus, the participants' opinions about combined classes were mostly negative. As the number of combined departments increases, it is important to focus attention on finding solutions to the problems of such departments.

Key words: combined class, teacher competence, classroom equipment, students' success, class atmosphere

1. UVOD

Kombinirani razredi su rijetko spominjani i vrlo malo istraženi iako su zastupljeni u područnim školama Republike Hrvatske, ali i u drugim državama. Ovisno o broju djece u manjim naseljima, formiraju se razredni odjeli koje čine dva ili više uobičajena razreda. Iako to često velik pritisak na učitelje i učiteljice, kombinirani razredi su ponekad nužnost u manjim naseljima u Republici Hrvatskoj zbog smanjivanja broja djece i općenito hrvatske populacije. Područne škole u ruralnim naseljima najviše su zahvaćene i sve više razreda se spaja u kombinirane razredne odjele. Čak se i cijele područne škole zatvaraju zbog premale brojnosti djece i nemogućnosti izvođenja nastave te manjka financijskih sredstava. Ovom problematikom se dosad bavilo nekoliko različitih istraživanja koja su dala uvid u neke od aspekata nastave u kombiniranim razrednim odjelima. Uspoređivanjem principa i zaključaka prijašnjih istraživanja s temom sličnom temi ovog rada te analizom novo prikupljenih podataka, u ovom radu dobit će se pristup pogledu na kombinirana razredna odjeljenja iz nove perspektive – perspektive učitelja i učiteljica razredne nastave.

2. KOMBINIRANI RAZREDNI ODJELI

Kombinirani razred je posebna vrsta razreda koji čine učenici dvaju ili više različitih razreda. Razred sam po sebi je zajednica učenika istog ili sličnog uzrasta, koji poučava učitelj ili učiteljica prema kurikulumu za jedan razred. Stariji naziv za razred je „godište“ koji se koristio za skupinu djece s istim stupnjem obrazovanja i u relativno istim godinama života (Poljak, 1991). Gotovo suprotno toj definiciji, u kombiniranom razredu učenike različitih uzrasta i stupnjeva obrazovanja poučava jedan učitelj. Prema tome, iako se čini da razred ne obuhvaća kombinirane razrede, on je ustvari fleksibilan pojam. U povijesti škole se pojam razreda postepeno razvijao do suvremene definicije. U početku se radilo o ignoriranju individualnih razlika između učenika pa je i na taj način bila formirana definicija razreda kao skupine učenika jednakog uzrasta i stupnja znanja (Markovac, 1966.). Doista je malo vjerojatno da će svi učenici u pojedinom razredu biti cijelo vrijeme iste dobi i istog stupnja znanja. Prema pretpostavci da svi učenici nemaju rođendan na isti datum, nije moguće da će zaista cijelu školsku godinu imati podjednak broj godina. Također, njihovo znanje je uvjetovano individualnim razlikama u sposobnostima. Tek nakon proučavanja učenika, pojam razreda se prilagodilo na definiciju istog kao skupine učenika koji su približno podjednake dobi i znanja (Markovac, 1966.). Iako, ponekad nije ispravno reći da su svi učenici u razredu približno podjednake dobi i znanja jer se neki učenici mogu razlikovati po uzrastu i razini znanja od ostalih učenika u svom razredu. Prva pomisao može biti na darovite ili na učenike s

poteškoćama, ali se razlike u razini znanja ustvari temelje i na najmanjim razlikama u sposobnostima učenika. Opće je prihvaćeno da je svaka osoba drugačija pa se tako može reći da je i svaki učenik drugačiji. Svaki čovjek ima vlastite sposobnosti, znanja, mogućnosti i interese te se prema tome razlikuje kao individualac od ostalih ljudi. Autorice Kadum, Šuvar i Tomić podupiru tu tvrdnju: „Svaki učenik je individualnost za se po mnogo čemu pa je razred skupina učenika individualnosti.“ (Kadum i sur., 2020., str. 193.). Sličnu ili istu dobnu skupinu u razredu mogu činiti učenici različitih razina znanja s obzirom na njihove sposobnosti i interese, ali i načine učenja. Isto tako, učenici koji su upisali neki razred ranije ili kasnije, a nisu iste ili slične dobi kao učenici u tom razredu, mogu imati sličnu razinu znanja (npr. napredniji učenici koji *preskaču* razred ili učenici koji *padnu* razred). Zbog toga su se individualne razlike među učenicima trebale uzeti u obzir i promijeniti tradicionalan pojam razreda (Markovac, 1966.). Ovakav povijesni razvoj pojma razreda se spominje i u drugim izvorima: „U povijesti nastave bilo je pokušaja formiranja potpuno homogenih razreda, što je pedagoška utopija.“ (Kadum i sur., 2020., str. 193.). Kako se kroz povijest razvijao pojam razreda, tako su se razvijali i drugi pojmovi u području odgoja i obrazovanja.

Za kombinirane razrede se ponekad koriste i slični nazivi kao što su kombinirani razredni odjel ili kombinirano razredno odjeljenje. Iako, razredni odjel i razredno odjeljenje, prema (Poljak, 1991) nisu pojmovi koji obuhvaćaju sve razrede, već se radi o označavanju razreda na način da ih se može raspoznati od drugih razreda u istoj školi. Tako na primjer, u školi u kojoj postoji više trećih razreda, razredi će se imenovati na način da im se dodaje oznaka u obliku slova (3.a, 3.b, 3.c, itd.) (Kadum i sur., 2020.). Pritom, razredno odjeljenje 3.a se razlikuje od razrednog odjeljenja 3.b i ostalih. Jedno razredno odjeljenje vodi jedan učitelj ili učiteljica, dok drugo razredno odjeljenje vodi drugi učitelj ili učiteljica. „U nekim situacijama se jedan razred podudara s jednim odjelom, odnosno jedan odjel čini i jedan razred. Takav je slučaj u školama u kojima postoji po jedan odjel zbog malog broja učenika.“ (Kadum i sur., 2020., str. 192.) Dakle, razredno odjeljenje i razredni odjel su niži pojmovi od pojma razred, iako se oni mogu međusobno preklapati. U raznim dokumentima se razredni odjel poistovjećuje s razredom, a kombinirani razredni odjel je jedna od njegovih vrsta. Još se također spominje poseban razredni odjel. Poseban razredni odjel je onaj koji se sastoji od učenika približno iste dobi i koji imaju posebne odgojno-obrazovne potrebe (Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja NN 63/2008, 2008.). Kako bi se lakše istaknula razlika između redovitog i kombiniranog razreda, mogu se također koristiti pojmovi *jednorazredni odjel* i *višerazredni* ili *kombinirani razredni odjel*. Uz to, za lakše specificiranje

broja razreda u kombiniranom razrednom odjelu, mogu se koristiti pojmovi *dvorazredni odjel*, *trorazredni odjel* i slično. Još jedna varijanta koju mnogi koriste za jednorazredni odjel je *čisti razred* ili *čisti odjel* (Kadum i sur., 2020.) te *redovni razredni odjel* (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 126/2012, 2012.), tj. *redoviti razred* (Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja NN 63/2008, 2008.). Također, za kombinirani razred se kolokvijalno koristi i riječ *kombinacija*. S obzirom na sve varijacije naziva za kombinirane razrede, mnogi bi zaključili da je većina ljudi, a posebno učitelja i učiteljica, upoznata s takvom vrstom razreda i oblika rada. Međutim, kombinirani razredi su i dalje nepoznanica mnogim budućim (Sabljak, 2019.), a i trenutnim učiteljima i učiteljicama. Nažalost, čak se niti na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu ne uči o kombiniranim razrednim odjelima te se priručnici i stručni savjeti za izvođenje nastave u kombiniranim razredima rijetko nalaze.

2.1. Formiranje kombiniranog razrednog odjela

Redoviti razredni odjeli imaju 14 do 28 učenika, ali neki odjeli (područni razredni odjeli, razredni odjeli u otočnim, planinskim i seoskim školama, razredni odjeli u bolnicama, razredni odjeli sa posebnim uvjetima rada) smiju uz dopuštenje Ministarstva znanosti i obrazovanja imati manje ili više učenika od navedenog (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa [MZOŠ], 2009.). Kombinirani razredni odjel se također može formirati u područnim školama te u školama na otocima, u planinskim ili ruralnim područjima. Kombinirani razred nastaje kada u manjim školama nema dovoljno učenika za formiranje redovitih razreda te sastoji se najčešće od učenika od prvog do četvrtog razreda osnovne škole (MZOŠ, 2009.). Uz dozvolu istog Ministarstva, mogu se formirati i kombinirana razredna odjeljenja od učenika od prvog do osmog razreda osnovne škole, ali s manjim dopuštenim brojem učenika nego u kombiniranim razrednim odjeljenjima razredne nastave (MZOŠ, 2009.). Razlog tome je vjerojatno kompleksnost nastavnih sadržaja od petog do osmog razreda. Dvorazredni kombinirani odjel smije imati najviše 16 učenika, dok trorazredni smije imati njih najviše 14, a četverorazredni može najviše imati 12 učenika (MZOŠ, 2009.). Navedeni brojevi se odnose na kombinirana razredna odjeljenja razredne nastave. Dvorazredni kombinirani odjel najjednostavnija je vrsta kombiniranog razreda i iziskuje manji napor za učitelja od trorazrednog i četverorazrednog odjela. Četverorazredni kombinirani odjel je najkompliciraniji od navedenih triju te je zbog toga dopušteni broj učenika u njemu smanjen na 12 učenika. Međutim, za kombinirane razrede od petog do osmog razreda vrijedi da je za dvorazredne odjele maksimalan broj učenika 10, za trorazredne 6, a za četverorazredne 4 (MZOŠ, 2009.). Dodatne restrikcije u broju učenika po

odjelu rade se kad je riječ o učenicima s teškoćama osim kad ti učenici imaju pomoćnika u nastavi. Za kombinirane razredne odjele razredne nastave i dvorazredne kombinirane razrede od 5. do 8. razreda se ukupan dopušteni broj učenika smanjuje za 4 za svakog učenika s teškoćama, dok trirazredni i četverorazredni kombinirani razredi od 5. do 8. razreda ne smiju imati učenike s teškoćama (MZOŠ, 2009.). Za učenike s teškoćama potrebno je pripremati dodatne materijale i posebne programe, a zbog općenite kompleksnosti kombiniranih razrednih odjeljenja, u trirazrednim i četverorazrednim odjeljenjima od 5. do 8. razreda to je prevelik obujam posla za učitelja. Uz to, zbog potrebe za individualizacijom programa, kombinirani razredni odjeli od 1. do 8. razreda mogu biti organizirani jedino za učenike s teškoćama koji su djelomično integrirani u redovitu osnovnu školu ili za učenike koji kombinirane razredne odjele pohađaju u bolnicama (MZOŠ, 2009.).

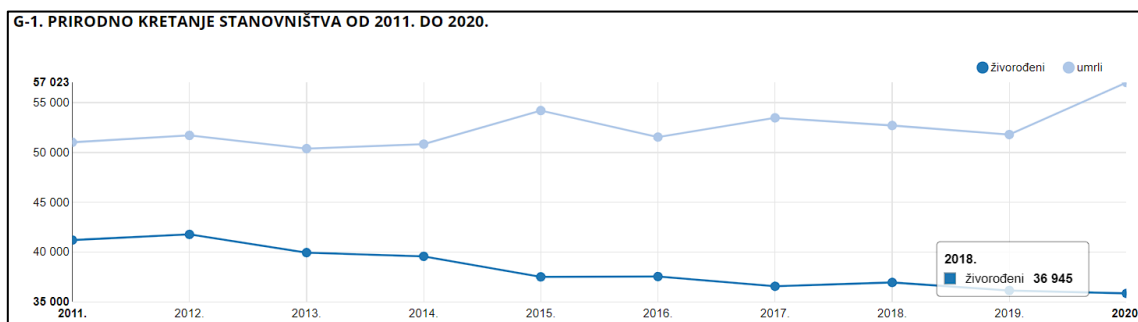
2.2. Problemi sa smanjenjem broja djece u Hrvatskoj

Prema zadnjem službeno objavljenom i zaključenom popisu broja stanovnika navedeno je da je Republika Hrvatska imala 4 284 889 stanovnika (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [DZS], 2013.). Prema zakonu osnovnoškolsko obrazovanje je obavezno za svu djecu od 6. do 15. godine života, osim za djecu s poteškoćama kojima je omogućeno školovanje do njihove 21. godine života (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 126/2012, 2012.). Ako se promotri tablica popisa stanovništva 2011. godine (*Slika 1.*) (DZS, 2013.) i ako se zbroji broj djece od 6. do 15. godine života, dobiva se broj 447 056. S obzirom na ukupan broj stanovnika, djece od 6. do 15. godine je bilo otprilike 11%, što znači da je otprilike toliko bilo i hrvatskih osnovnoškolaca. Čak i ako se zbroje brojevi djece od novorođenčadi do 18. godine starosti, taj broj iznosi 845,815, što je samo 20% od ukupnog broja stanovništva. Kada se uspoređi broj djece i broj odraslih, vidljivo je kako je djece puno manje nego odraslih.

3. STANOVNIŠTVO PREMA STAROSTI (POJEDINAČNE GODINE) I SPOLU PO ŽUPANIJAMA, POPIS 2011. POPULATION BY SINGLE AGE AND SEX, BY COUNTIES, 2011 CENSUS				
	Starost Age	Ukupno Total	Muškarci Men	Žene Women
		1	2	3
Republika Hrvatska Republic of Croatia		4 284 889	2 066 335	2 218 554
	0	42 377	21 857	20 520
	1	44 347	22 695	21 652
	2	43 041	22 017	21 024
	3	42 194	21 600	20 594
	4	40 750	21 082	19 668
	5	41 885	21 462	20 423
	6	41 610	21 458	20 152
	7	39 656	20 356	19 300
	8	39 923	20 387	19 536
	9	41 243	21 178	20 065
	10	43 119	22 205	20 914
	11	45 031	23 051	21 980
	12	46 976	24 059	22 917
	13	49 510	25 247	24 263
	14	50 766	26 071	24 695
	15	49 222	25 288	23 934
	16	48 720	24 634	24 086
	17	47 485	24 227	23 258
	18	47 960	24 614	23 346
	19	50 790	26 155	24 635
	20	50 731	25 912	24 819

Slika 1. Dio tablice popisa stanovništva 2011. g. prema dobi i spolu u Republici Hrvatskoj

Situacija se, nažalost, pogoršava – sve manje je novorođenih, a sve više starog stanovništva i umrlih. Proučavajući dijagram (*Slika 2.*), lako se može primijetiti pad broja novorođenih od 2011. do 2020. godine, dok je broj umrlih i dalje viši. Statistički podaci pokazuju da je stopa prirodnog prirasta u Hrvatskoj godinama negativna i da je Hrvatska populacija sve manja (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [DZS], 2021.b).

Slika 2. Dijagram prirodnog kretanja stanovništva od 2011. do 2020. godine u Republici Hrvatskoj

Iako popis stanovništva proveden 2021. godine još uvijek nije službeno objavljen, prvi rezultati popisa prikazuju 3 888 529 kao ukupan broj stanovnika (DZS, 2021.a). Od tog broja je samo 365 765 djece koja su starosti u rasponu od novorođenčadi do 19 godina. To čini otprilike 9% od ukupnog broja stanovnika. Naravno, službeni rezultati još uvijek nisu dobiveni, ali se donekle može zaključiti da se nastavlja negativan trend pada broja djece i općenito broja stanovnika u Hrvatskoj. Uz prirodno kretanje stanovništva, događaju se i prostorna kretanja koja većinom čine iseljavanja hrvatskog stanovništva iz Republike Hrvatske. Uzimajući u obzir da su mlade obitelji te koje se iseljavaju u potrazi za poslom ili boljim životnim uvjetima, Hrvatskoj prijete još veće smanjenje broja djece. Sukladno tome, manji broj djece znači manju potrebu za formiranje većih razreda te u konačnici znači smanjivanje već postojećih razreda. To smanjenje će najviše utjecati na ruralne sredine i područne škole. Smanjenjem razreda dolazi do spajanja dvaju ili više razreda u kombinirane razredne odjele. Dok će u nekim mjestima razredi postati kombinirani, već postojeći kombinirani razredi bi mogli u potpunosti nestati. Mnogi drugi autori koji su se bavili istraživanjem kombiniranih razreda upućuju upravo na problem smanjenja broja djece kao jednog od glavnih čimbenika za stvaranje kombiniranih razrednih odjela. Varga i Sabljak (2020.) kombinirana razredna odjeljenja nazivaju socioekonomskom nužnošću.

U 2001. godini najveći udio kombiniranih razrednih odjela od ukupnog broja razrednih odjela u županiji imala je Ličko-senjska županija te je on iznosio 39% (Lučić i Matijević, 2004.). U isto vrijeme, ta županija je imala najmanji broj razrednih odjela općenito – njih 132.

Nakon nje od ukupnog broja razrednih odjela, Bjelovarsko-bilogorska županija imala je 33% kombiniranih razreda, a zatim je treća po redu bila Karlovačka županija s 31% kombiniranih razreda (Lučić i Matijević, 2004.). Dakle, u Ličko-senjskoj županiji gotovo 40% razreda bili su kombinirani razredi, što čini zapanjujući omjer kombiniranih i jednorazrednih odjela. Suprotno tome, najmanji broj kombiniranih razrednih odjeljenja imala je županija Grad Zagreb sa samo 20 kombiniranih razreda, što je činilo manje od 2% od ukupnog broja razrednih odjela u istoj koji je bio 1270 (Lučić i Matijević, 2004.).

2.3. Kombinirani razredni odjeli u Koprivničko-križevačkoj županiji

U Hrvatskoj je, prema zasad zadnjim objavljenim podacima, na početku školske godine 2021./2022. bilo 1986 redovitih osnovnih škola te 18 270 razrednih odjela, a od toga broja je 547 razrednih odjela bilo u Koprivničko-križevačkoj županiji (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [DZS], 2022.). Jedini pronađeni podatak o broju kombiniranih razrednih odjela u Koprivničko-križevačkoj županiji je taj da ih je u 2001. godini, uz 217 redovitih razrednih odjela, bilo 86, što je činilo otprilike 28% od ukupnog broja odjela u istoj županiji (Lučić i Matijević, 2004.). Nažalost, ne postoji noviji zapis o broju kombiniranih razrednih odjeljenja po županijama. Međutim, na području Republike Hrvatske ih je na kraju školske godine 2020./2021. bilo 1560 (DZS, 2022.). Neke od područnih škola u Koprivničko-križevačkoj županiji za koje je poznato da imaju kombinirane razrede su u PŠ Kutnjak, PŠ Veliki Otok, PŠ Selnica Podravska, PŠ Kuzminec, PŠ Subotica Podravska, PŠ Veliki Poganac, PŠ Peteranec, PŠ Imbriovec, PŠ Torčec, PŠ Mala Mučna, PŠ Veliki Botinovac, PŠ Hampovica, PŠ Šemovci, PŠ Miholjanec i PŠ Apatovec. Iako osim navedenih područnih škola postoji još nekoliko onih s kombiniranim razredima, gotovo je nemoguće doći do ikakvih podataka koji potvrđuju da je određeni razred kombiniran. Područne škole rijetko imaju vlastite internetske stranice, a matične osnovne škole kojima one pripadaju gotovo nikad ne sadrže podatke o vrsti razrednog odjela. Uz to, podaci objavljeni na internetskim stranicama škola nisu uvijek provjereni i točni zbog njihovog neučestalog ažuriranja. Zbog toga se do ispravnih informacija može najsigurnije doći jedino kontaktiranjem ravnatelja i drugih djelatnika matične škole ili kontaktiranjem djelatnika područnih škola koje se istražuju. Upravo kontaktiranjem djelatnika matičnih i područnih škola je prikupljen prije spomenut popis područnih škola koje imaju kombinirane razredne odjele. Bez službeno objavljenog popisa područnih škola s kombiniranim razrednim odjelima ne može se sa sigurnošću reći koliki je točan broj kombiniranih razreda u Koprivničko-križevačkoj županiji. Uz to, pretpostavlja se da bi, obzirom na trend smanjivanja broja djece u Hrvatskoj, moglo doći do formiranja novih kombiniranih razrednih odjela u

područnim školama koje trenutno imaju jednorazredne odjele. Isto tako, neke područne škole s kombiniranim razrednim odjelima mogle bi biti ukinute i pripojene pripadajućoj matičnoj ili drugoj područnoj školi.

2.4. Kombinirani razredni odjeli u drugim državama

Osim u Hrvatskoj, postojanje kombiniranih razrednih odjela zabilježeno je i u drugim državama. U Sjevernoj Irskoj su 2015. i 2016. godine čak 59% razreda osnovnih škola činili kombinirani razredni odjeli, dok su većina njih bila dvorazredna kombinirana odjeljenja (Perry i sur., 2017.). Iako se čini da u Hrvatskoj još uvijek broj kombiniranih razrednih odjela nije veći od broja jednorazrednih odjela, zanimljivo je vidjeti sličnosti sa Sjevernom Irskom, gdje se kombinirani razredi također pojavljuju u ruralnim sredinama (Perry i sur., 2017.). U Mjanmaru su kombinirani razredi također vrlo zastupljeni, ali su neadekvatno organizirani te su učitelji nedovoljno educirani za izvođenje nastave u njima (Smit, Hyry-Beihammer i Raggl, 2015.). Suprotno od situacije u Mjanmaru, prema Smit i suradnicima (2015.) kombinirani razredi u Austriji, Finskoj, Španjolskoj i Švicarskoj su dobro opremljeni te se sastoje od relativno malog broja učenika – u Austriji, Finskoj i Španjolskoj minimalan broj učenika u kombiniranom razredu je 6, dok je u Švicarskoj najmanje 16 učenika po kombiniranom razredu. Također, kako bi se organizirala pomoć učiteljima i učiteljicama kombiniranih razrednih odjela u Europi organiziran je projekt MUSE (MULTigrade School Education u trajanju od dvije godine te je proveden od 1. listopada 2002. do 30. rujna 2004. godine (MUSE, 2002.). Prema Brunswic i Valérien (2004.) kombinirani razredi postoje u razvijenim državama jednako kao i u državama u razvoju, a pritom autori spominju Kinu, Francusku, Koreju, Grčku, Filipine, Australiju te mnoge druge, ali i područja u Africi, Sjevernoj Americi i Latinskoj Americi. O kombiniranim razredima u Australiji detaljnije govori Cornish (2006) pri čemu analizira mišljenja roditelja o kombiniranim razrednim odjelima. Dakle, kombinirana razredna odjeljenja nisu izolirani slučaj samo Republike Hrvatske, već su prisutna i u drugim državama te ih mnogi smatraju vrlo zanimljivom temom istraživanja.

2.5. Kompetentnost učitelja i učiteljica za izvođenje nastave u kombiniranom razrednom odjelu

Poučavanje u razrednom odjelu koji uključuje sadržaje dvaju ili više razreda odjednom, nije lako ni za koga. Takav kombinirani razredni odjel zasigurno zahtjeva puno bolju organizaciju nastavnog sata, prilagodbu metoda rada, strategija i postupaka te ulaganje puno većeg truda u samu izvedbu i prezentaciju nastavnih sadržaja od jednorazrednog odjela. Zbog toga je važno da učitelj, čija je uloga ključna, ima sve potrebne kompetencije i da ih osigura

kroz primjerenu edukaciju (Sabljak, 2019., str. 2.). Bognar (2004.) dolazi do spoznaje da stručna usavršavanja sama po sebi učiteljima nisu dovoljna za uspješno vođenje kombiniranih razreda. Nažalost, još uvijek ne postoji nijedan studijski smjer, a zasad nisu organizirani niti kolegiji koji uključuju pripremanje učitelja za izvođenje nastave u kombiniranim razredima. Mnogi su se učitelji i učiteljice tijekom svoje karijere rijetko našli u situaciji da rade u kombiniranom razrednom odjelu ili da u njega dođu kao učitelj/učiteljica na zamjenu. Nažalost, učiteljima koji rade u takvim odjelima i dalje se rijetko osiguravaju primjereni materijali i stručna pomoć. Jedina beneficija je dodatak na plaću, čiji se postotak mijenja s obzirom na ostale čimbenike. Dakle, učitelji se moraju najčešće sami uputiti u problematiku i specifičnosti kombiniranog razrednog odjela u kojem će raditi ili već iz iskustva rada u njima sami donose određene zaključke i unapređuju vlastite vještine.

Zbog toga što se kombinirani razredni odjel znatno razlikuje od običnog razrednog odjela, od učitelja se očekuje mnogo više. On ne smije zanemariti usavršavanje vlastitih vještina, a niti ih precijeniti (Jurčić, 2014). U cijelom nastavnom procesu je najvažnije da se učeniku osigura siguran i kvalitetan rad usmjeren na razvoj njegovih kognitivnih, intelektualnih, motoričkih i ostalih sposobnosti (Bognar i Matijević, 2005). Od učitelja se očekuje organiziranost, prilagodljivost, spretnost, marljivost, komunikativnost, altruizam i profesionalnost. U nastavnom procesu on zauzima različite uloge i time pokazuje svoje vještine. Isto kao i u jednorazrednim odjelima, učenici u kombiniranim razrednim odjelima trebaju jedni drugima pomagati. U kombiniranim razredima nužnost za pomaganjem i suradnjom je još istaknutija. Glavni cilj učitelja ili učiteljice u kombiniranom razredu je poticati učenike da jedni drugima pomažu pri rješavanju zadataka (Lučić i Matijević, 2004.). Također, učitelj ili učiteljica kombiniranog razreda treba posjedovati iznimne vještine improvizacije i organizacije. Te vještine su potrebne za sastavljanje rasporeda sati, planiranje nastavnih sadržaja, održavanje paralelne nastave te općenito balansiranje različitih metoda i strategija u poučavanju. Kako je profesionalna podrška u radu oskudna, učitelji i učiteljice kombiniranih razreda se najčešće oslanjaju na vlastita znanja i iskustva te iskustva svojih kolega. Šipek (2020.) smatra da su učitelji jedna od glavnih faktora koji određuju hoće li nastava u kombiniranom razrednom odjelu biti uspješna. Lučić i Matijević (2004.), Sušac (2015.), Šuvar (Šuvar, 2011.), ali i nekolicina drugih smatra da je upravo učitelj taj koji ima velik utjecaj na ishod nastave u kombiniranim razredima. Kod učitelja kombiniranih razreda često spominjana odlika je kreativnost i zauzimanje uloge mentora (Sušac, 2015.). Učitelj učenicima treba služiti kao uzor. Važno je da posjeduje osobne (empatičnost, dosljednost, entuzijizam, susretljivost, smirenost),

komunikacijske (uzorni govornik, samosvjesni govornik), analitičke (dobra kontrola i analiza nastavnih situacija, težnja kvalitetnom odnosu s učenicima), socijalne (uljudnost, tolerantnost, autoritet, suradljivost), emocionalne (kontrola emocija, pozitivan stav prema radu i suradnji s drugima), interkulturalne (međusobno poštivanje i razumijevanje, ravnopravnost) i razvojne kompetencije (vizija i misija vlastitog znanja) te snalažljivost u rješavanju problema (Jurčić, 2014.). Kao voditelj razreda, učitelj je odgovoran za njega te treba težiti stvaranju dobrog odnosa s učenicima. Uz to, kako bi efikasno upravljao razredom, važno je da od početka potiče kohezivnost grupe odnosno da među učenicima smanji bilo kakve tenzije, natjecanja i neravnopravnost (Sedlar, 2018.). Za daljnje poboljšavanje cjelokupnog iskustva učenika, u kombiniranom razredu učitelj treba pokušati ostvariti dobar odnos s roditeljima učenika i uključiti ih u školski sustav. Svaki učenik drugačijim tempom svladava određeni sadržaj pa mu je tako i potreban individualiziran pristup. Nažalost, u kombiniranom razredu učitelj se često ne stigne baviti svakim učenikom zasebno. To je jedan od razloga zbog kojeg učitelj i roditelji učenika trebaju ostvariti suradnju kako bi međusobnom komunikacijom pomogli učenicima kojima je potrebno. Osim tog, učitelj i roditelji mogu zajedno rješavati različite probleme kod učenika kao što su to problemi s disciplinom i vršnjački sukobi, ali i mogu otkriti posebnosti učenika (Kadum i sur., 2020.).

2.6. Materijalni i prostorni uvjeti za kombinirani razredni odjel

Velikim dijelom na rad u svakom razrednom odjelu, nevažno o tome je li on kombiniran ili redovit, utječe opremljenost materijalima i uređenost prostora učionice i škole općenito. U Plivelić (2017.) se prema Bognar (1982.) spominje opremljenost škole, tj. učionice kao jedan od bitnih faktora koji bi učiteljima u kombiniranim razrednim odjelima olakšao izvođenje nastave koje je ionako već dosta komplicirano. Zbog činjenice da je kombinirani razred sastavljen od više od jednog razreda, potrebna je planska organizacija učionice. Praktičnost i dostupnost različitih dijelova prostora u kojem učenici kombiniranog razreda borave je od velike važnosti (Sabljak, 2019.). Kako se radi o tome da učitelj izmjenjuje oblike odgojno-obrazovne djelatnosti tako da u isto vrijeme svoju pozornost preusmjerava s jednog razreda na drugi, učenici drugih razreda će se baviti samostalnim ili grupnim radom ili radom u paru. Za to im je potrebno prostor u učionici organizirati na način da se svojim radom nastave baviti neometano. Prema Lučić i Matijević (2004.) najbolje je da su klupe različitih razreda u učionici međusobno fizički udaljene tako da se svaki razred može što lakše fokusirati na svoje zadatke. Uz to, odlična ideja je na dijelu učionice postaviti tepih koji također može služiti za rad učenika (Lučić i Matijević, 2004.). U učionici svakog razreda je važno napraviti organizaciju prostora i

materijala na način da mogu zadovoljiti spoznajne i razvojne potrebe (Lučić i Matijević, 2004.). Različiti materijali poput kartica, geometrijskih tijela, drvenih štapića i kuglica omogućavaju učitelju da nastavu organizira na različite načine i učini ju zanimljivijom. Također, oprema poput pisača, računala, projektora i tableta mogu značajno poboljšati nastavu u kombiniranim razredima, ali i u svim razredima općenito tebi trebali biti pribavljeni za sve područne škole. Nažalost, zbog manjka ulaganja u područne škole, mnogi učitelji kombiniranih razrednih odjela se oslanjaju na donacije roditelja i mještana (Lučić i Matijević, 2004.). Iako se financijska pomoć često usmjerava u matične škole, u područne bi se škole također trebalo više ulagati. Područne škole koriste svojim lokalnim zajednicama na različite načine, a ponekad su i razlog zbog kojih mlade obitelji odlučuju protiv vlastitog iseljenja (Taslak, 2019.). U područnim školama se često organiziraju događanja u kojima sudjeluju učenici, učiteljice i učitelji, ali i roditelji i drugi mještani (Levak, 2017.). Prostorna ograničenost područnih škola, a posebno onih koje se sastoje od kombiniranih odjela, je veliki problem. Najčešće područne škole nisu opremljene kuhinjom, dvoranom, knjižnicom, a niti ispravnom opremom za odrađivanje nastave. Ako škola nema dvoranu ili neku dovoljno veliku prostoriju, nastava tjelesne i zdravstvene kulture se mora izvoditi u slobodnom prostoru učionice ili na školskom dvorištu. Zbog tog se školsko dvorište također treba opremiti za različite aktivnosti učenika kao što su trčanje, igra, učenje, druženje i razgovor (Lučić i Matijević, 2004.).

2.7. Općenite prednosti i mane (posebnosti) kombiniranog razrednog odjela

Kao i redoviti, odnosno čisti razredni odjeli, kombinirani razredi nisu savršeni te imaju svoje prednosti i mane. Prvotna pomisao na kombinirane razrede može biti o tome na koji način se odvija nastava u više od jednog razreda istovremeno bez da se smanjuje kvaliteta iste. Najčešće, učitelj izmjenjuje posredne i neposredne oblike nastave – dok završi neposredni rad s jednim razredom, učenici se prebacuju na posredni rad, a učitelj započinje neposredni rad s drugim razredom (Lučić i Matijević, 2004.). Važno je da učitelj zna balansirati između ta dva oblika nastave, ali i da prati napredak svih učenika. Uspješnost učenika je prema Palekčić (2005.) uvjetovana različitim faktorima, a neki od njih su prethodna učenička znanja, jasnoća nastave, efikasnost korištenja vremena te individualna stručna potpora. Postoji mogućnost da u kombiniranim razredima učenici jednog razreda ometaju učenike drugog zbog toga što se u istoj učionici odvija nastava oba razreda. Učenici mogu imati poteškoća u praćenju nastave i u razumijevanju sadržaja jer zbog smetnji u komunikacijskom procesu s učiteljem dolazi do mogućeg smanjenja jasnoće nastave. To se često navodi kao veliki nedostatak kombiniranih razreda. Važno je da učitelj kreativno i efikasno učenicima svakog razreda podijeli zadatke,

odnosno da ih zaposli nečime što mogu lako i nesmetano obavljati dok on frontalno predaje drugom razredu. Poljak (1977.) spominje *samorad* kao jednu od učeničkih djelatnosti koja je ponekad čak efikasnija od bilo koje druge vrste djelatnosti pa se tako ta ideja može ukomponirati u ideju samostalnog rada učenika u kombiniranim razredima. Pritom, učitelj može učenicima dati priliku da sudjeluju u različitim stvaralačkim i istraživačkim aktivnostima (Lučić i Matijević, 2004.). Prema Furlan (1984.) učenik lakše nauči nešto do čega sam dođe vlastitim radom, razmišljanjem i zaključivanjem te su zbog toga takve aktivnosti od velike koristi i u kombiniranim razredima nužne za dio posredne nastave.

Osim samostalnog rada i frontalnog rada samo s jednim razredom, učitelj može koristiti i posebne oblike rada kako bi povezoao različite sadržaje, odnosno aktivnosti učenika. Radi se o zajedničkom (odjelnom) i posebnom (razrednom) obliku nastave koji od učitelja iziskuju kreativnost i organizacijske vještine te vještine planiranja (Lučić i Matijević, 2004.). Za planiranje takve nastave potrebno je izdvojiti puno više vremena te dolazi do veće diferencijacije i individualizacije nastave nego u jednorazrednom odjelu jer se radi o prilagodbi aktivnosti prema heterogenoj skupini učenika (Kadum i sur., 2020.). Međutim, velika prednost je upravo u tome što učitelj ima puno veću slobodu izbora aktivnosti, raspodijele dijelova nastavnog sata, upotrebu različitih metoda i postupaka, a uz to ima mogućnost organizacije i mijenjanja rasporeda sati (Lučić i Matijević, 2004.). Osim zajedničkih dijelova sata u kojima učitelj i učenici svih razreda u kombiniranom odjelu mogu razgovarati o provedenim i planiranim aktivnostima, učitelj također može organizirati zajednički motivacijski dio za sate različitih ili istih predmeta i pritom korelirati sadržaje (Šipek, 2020.). To smanjuje vrijeme potrebno za provođenje pojedinačnih motivacijskih aktivnosti za svaki razred u kombiniranom odjelu – učitelj se koristi racionalizacijom vremena (Lučić i Matijević, 2004.). Osim tog, učenici umjesto samostalnog rada mogu imati organizirani grupni rad ili rad u paru. Time ih se potiče na međusobno pomaganje i suradnju.

U kombiniranim razrednim odjelima već od prvog dana učenici uče raditi zajedno pa se pritom mogu međusobno zbližiti i razviti nova prijateljstva (Levak, 2017.). Naravno, to se događa i u jednorazrednim odjelima. Međutim, u kombiniranim razredima učenici imaju puno veću potrebu surađivati jedni s drugima dok je učitelj zaposlen drugim razredom. Učenici u kombiniranom razredu će se naći u situaciji kad im učitelj neće pridavati previše pažnje jer će u određenom danu više vremena odvojiti za nešto drugo ili na druge učenike. Kad se to dogodi, učenici mogu jedni drugima pomoći. Učenici viših razreda mogu pomagati onima nižih razreda,

tj. mogu jedni od drugih učiti. Zato je važno hvaliti i poticati učenike da budu altruistični i empatični te da tako razvijaju prosocijalno ponašanje (Huklek, 2017.).

Doduše, međusobnim razgovorom ili drugom aktivnošću, učenici i dalje mogu ometati rad drugih učenika pa se većina zadataka koje učitelj zadaje obavlja u tišini, najčešće pismenim putem (Sušac, 2015.). Mnogi smatraju to vrlo negativnim obilježjem kombiniranih razreda jer to povezuju s nižim postignućima učenika zbog manje upotrebe govornih vještina. Međutim, prema Sušac (2015.) se pokazalo da su učenici koji su razrednu nastavu pohađali u kombiniranom razredu pismeno bolje osposobljeni nego učenici u jednorazrednim odjelima upravo zbog pisanih radova u tišini. Uz to, tijekom nastave učenici slušaju što drugi razredi uče pa pritom stariji učenici ponavljaju sadržaj od nižih razreda, a mlađi učenici uče o novom sadržaju koji uče stariji učenici (Sušac, 2015.). To je još jedna pozitivna karakteristika kombiniranih razrednih odjeljenja.

Uzimajući u obzir sve navedeno, čini se da su kombinirani razredni odjeli dinamičniji od redovitih razrednih odjela. Učenici i učitelj su rijetko nezaposleni te se u učionici stalno nešto zbiva. To ponekad može biti i prednost i nedostatak – učenici dobivaju stimulativnu i dinamičnu okolinu što za njih može biti vrlo motivirajuće (Poljak, 1967.), a ponekad to može imati potpuno suprotan efekt i izazivati veliki napor za učitelja i učenike. Tako, na primjer, veliki se problem stvara kod pismenih ili usmenih provjera jer se u tom trenutku ne smije ometati učenike koji sudjeluju u takvim vrednovanjima. Kako učenici ne bi bili frustrirani, važno je da učitelj organizira pismene provjere svih razreda u kombiniranom razrednom odjelu u isto vrijeme. Također, učenici trebaju naučiti biti empatični jedni prema drugima te poštivati vrijeme rada bez ometanja drugih učenika za vrijeme usmenih provjera.

Ipak, jedan od najvažnijih faktora koji mogu stvoriti ugodnu okolinu za rad i učenje je pozitivno razredno ozračje. Opuštena razredna atmosfera, odnosno razredno ozračje može doprinijeti razvoju kreativnosti (Bognar, 2004.). Sa svim svojim materijalnim, socijalnim i emocionalnim komponentama, kombinirani razredi imaju vlastita mikro-ozračja (Šuvar, 2011.). Prema Sabljak (2019.) mnogi se budući učitelji slažu s tim da u kombiniranim razredima vlada obiteljska atmosfera. Kako bi se takva atmosfera postigla, učiteljeva uloga je da svoj kombinirani razred učini sigurnom zajednicom u kojoj svi poštuju pravila ponašanja, međusobno se poštuju, pomažu jedni drugima i ne omalovažavaju jedni druge zbog neuspjeha ili načinjenih pogrešaka (Lučić i Matijević, 2004.).

Nepripremljenost učitelja za rad u kombiniranim razredima i manjak stručne pomoći je još jedan od problema takvih odjela. Međutim, i za ovaj nedostatak postoji rješenje. Učiteljima treba omogućiti kvalitetnu edukaciju na visokim učilištima uz dodatne programe edukacije s oglednim satima u kombiniranim razrednim odjelima te je potrebno uz to osigurati pristup adekvatnim metodičkim priručnicima i materijalima posebno napravljenima za rad u kombiniranim razredima (Lučić i Matijević, 2004.). Zasad se učitelji mogu informirati pomoću priručnika „Nastava u kombiniranim razredima“ (Lučić i Matijević, 2004.) te na internetskim stranicama Alfa portala koristeći web seminar „Rad u kombiniranim razrednom odjelima (Baričević, Harča i Harča, 2021.). Osim tog, učiteljima bi stručni suradnici trebali pomagati u osiguravanju materijala i planiranju nastave u kombiniranim razredima, uključujući educiranja u području pisanja planova za kombinirane razrede i ispunjavanju dokumentacije. Ispunjavanje nužne dokumentacije je vrlo bitno, ali oduzima mnogo vremena i ponekad može biti zbunjujuće. Već sam rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima je doista kompleksan. Međutim, neke karakteristike kombiniranog razrednog odjela, koje su na prvi pogled nedostaci takvog odjela, mogu postati prednosti ako se kreativno i smisleno iskoriste u korist učenika.

Važno je zauzeti pozitivan stav prema radu u svakom razredu, čak i ako se radi o kombiniranom razrednom odjelu. Nijedan razred nije bez nedostataka, ali usmjeravanje na njegove prednosti je povoljnije za stvaranje pozitivnog stava prema radu i općenitog zadovoljstva s istim (Varga i Sabljak, 2020.). Ono s čime se je lako složiti je to da u kombiniranom razredu nije nužno svu pozornost usmjeriti na samu kombinaciju razreda i nastavu u određenom kombiniranom odjelu, već je puno važnije da učitelj svoj trud uloži najviše u same učenike, uzimajući u obzir njihove individualne razlike i potrebe (Petrović, 2010.).

3. ZAKONSKA REGULATIVA KOMBINIRANIH RAZREDNIH ODJELA

Kombinirana razredna odjeljenja regulirana su zakonom. Ona se mogu ustrojiti ako nije moguće ustrojiti razredni odjel od učenika istog razreda te se u tom slučaju mogu organizirati dvije različite vrste kombiniranog razrednog odjela, a to su kombinirani razredi razredne nastave i kombinirani razredi predmetne nastave (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 126/2012, 2012.). Uz to, broj učenika u kombiniranom razrednom odjeljenju osnovne škole određuje i propisuje ministar (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 126/2012, 2012.). Pritom se ovaj zakon poziva na Pravilnik o broju učenika

u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (2009.).

Rad u kombiniranim razrednim odjelima je također reguliran zakonom, odnosno Kolektivnim ugovorom sklopljenim između Vlade Republike Hrvatske i Sindikata hrvatskih učitelja. Prema Kolektivnom ugovoru za zaposlenike u osnovnoškolskim ustanovama NN 51/2018 (2018.), rad u kombiniranom razrednom odjelu razredne i predmetne nastave smatra se posebnim uvjetima rada učitelja te se osnovna plaća učitelja u tom slučaju uvećava. Za rad u dvorazrednom kombiniranom odjelu učitelju se osnovna plaća povećava za 15%, dok je u trirazrednom odjelu povećanje za 25%, a u četverorazrednom za 35% te se za svakog učenika s teškoćama u razvoju (osim kada je to samo jedan učenik u jednom razredu) učitelju isplaćuje dodatnih 5% od osnovne plaće (Kolektivni ugovor za zaposlenike u osnovnoškolskim ustanovama NN 51/2018, 2018.).

4. ALTERNATIVNE ŠKOLE SLIČNE KOMBINIRANIM RAZREDNIM ODJELIMA

Većina djece hrvatskih obitelji koje žive u Hrvatskoj svoje osnovnoškolsko obrazovanje odrađuje u tzv. javnoj, tj. državnoj školskoj ustanovi. Obvezani zakonom o redovitom osnovnom školovanju do svoje 15. godine života, djeca u Hrvatskoj imaju mogućnost pohađati osnovnu školu od osam razreda (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 126/2012, 2012.). Osnovnoškolski sustav obrazovanja u Hrvatskoj utvrđen je na nacionalnoj razini te je reguliran zakonom, pravilnicima, nacionalnim kurikulumom i drugim dokumentima. Cilj takvog sustava je svim učenicima omogućiti uvjete za ostvarenje podjednakog odgoja i obrazovanja u svim područjima Republike Hrvatske (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 126/2012, 2012.). Naravno, taj cilj je teško ostvariv u smislu samog procesa, materijalnih i drugih uvjeta, ali i načina poučavanja. Svaka osoba je različita pa tako se i načini pristupa poučavanju kod svakog učitelja i učiteljice razlikuju.

Sustav odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj učiteljima i učiteljicama djelomično daje slobodu u izboru načina poučavanja te je zbog toga su nastava i iskustvo učenika te iskustvo učitelja i učiteljica različiti u različitim školama. Zasad nisu u potpunosti ostvareni potrebni materijalni uvjeti za nastavu u svim školama, ali se može reći da je nastavni proces u hrvatskim školama relativno ujednačen. Kao što je prije spomenuto, nastava u hrvatskim školama je regulirana kurikulumom i drugim dokumentima i odredbama, kao i ostale sastavnice školskog sustava. Iako nastavni proces nikada nije u potpunosti jednak u svim razredima hrvatskih škola, jednorazredni odjeli su svejedno međusobno slični. Međutim, jednorazredni odjeli se doista

razlikuju od kombiniranih razrednih odjela. Kombinirani razredi, kao posebna vrsta razreda koji čine učenici različitih uzrasta, mogu se usporediti s drugim oblicima nastave. Pritom, kombinirani razredi imaju neke sličnosti s razredima alternativnih škola. Usporedba se može učiniti s Montessori školama, Waldorf školama te čak i Jena-plan školama. Iako takve alternativne škole nisu mnogobrojne u Hrvatskoj, neki učenici svoje obrazovanje prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2022.) odrađuju i u njima.

4.1. Montessori škole

Razredno-predmetno-satni sustav je vrsta školskog sustava koja je poznata većini učenika, učitelja i učiteljica, a utemeljio ga je Jan Amos Komensky. Učenici su u tom sustavu raspoređeni u razrede te su im dodijeljeni određeni predmeti kojima ih učitelj ili učiteljica poučavaju. Predmeti su planski poredani po rasporedu sati te je svakom predmetu dodijeljen određeni broj školskih sati. Ovakav sustav je sveprisutan u redovitim jednorazrednim odjelima osnovnih škola u Hrvatskoj. Međutim, upravo ovaj sustav se ponekad čini vrlo neučinkovitim te mnogi učenici izgube volju i želju za sudjelovanjem zbog monotonosti nastave, ali i strogoće školskog sustava. Nepromjenjiv raspored stvara rutinu koja nakon nekog vremena postaje zamorna i dosadna. Uz to, mnogi često govore da ih škola nije naučila kako se nositi s pravim problemima svakodnevice. Cilj školskog sustava ne bi trebao biti stvaranje neiskusnih, zbunjenih i istrošenih ljudi. Važno je da učenik kroz svoje školovanje dobije potrebnu razinu osposobljenosti za različite životne okolnosti te da se njegovo učenje podupire i naposljetku pretvara u cjeloživotno učenje. Vođena sličnim idejama, Maria Montessori je odlučila odbaciti razredno-predmetno-satni sustav te stvoriti školu koja omogućava učenicima i učiteljima slobodniju i aktivniju atmosferu pogodnu za usvajanje novih vještina i znanja (Matijević, 2001.). Istinito je da većina učitelja i učiteljica preferira fleksibilniju organizaciju rasporeda sati jer je razred živa cjelina kojoj su potrebne razne prilagodbe i improvizacije u trenutku kad se nastava izvodi. Čak i uz svo planiranje i ispisivanje priprava za sate, ponekad se događaju neočekivane situacije u kojima se učitelj suočava s trenutkom kad mora donijeti određenu odluku za boljitak učenika. Za svladavanja nekih sadržaja učenicima je potrebno više vremena nego za svladavanje drugih te je odluka na učitelju da intervenira u tom slučaju. Vrlo je važno da se ne žuri s prelaskom na nove sadržaje prije nego što su učenici savladali trenutne. Za metaforičku usporedbu, dijete ne može početi voziti bicikl bez pomoćnih kotača ako još uvijek nije donekle savladalo niti održavanje ravnoteže s pomoćnim kotačima na biciklu. Ako prebrzo i prerano krene na svladavanje nove vještine, vrlo je vjerojatno da će doživjeti neuspjeh. Osim neuspjeha, učenik kao dio razredno-predmetno-satnog sustava možda nikad

neće dostići pravu zanesenost, odnosno zadovoljstvo i sreću zbog sudjelovanja u nekoj aktivnosti (Rajić, 2012.).

Iako je i dalje postojeći, raspored sati u kombiniranim razredima nije toliko ograničavajući. Učitelj je taj koji ga regulira i koji treba potaknuti učenike da se bave aktivnostima koje u njima bude želju za neposustajanjem. Učitelj je učenicima mentor. Njegova zadaća je da usmjerava učenike i pomaže im kad zatraže pomoć. Pritom, potiče učenike na samostalan aktivan rad kako bi se razvili vlastitim tempom i zadovoljili svoje trenutne razvojne potrebe (Matijević, 2001.). U kombiniranom razredu učitelj jednostavno nema mogućnosti za izvođenje nastave frontalno cijelo vrijeme. U kombiniranom razredu njegova uloga iz uloge učitelja prelazi u ulogu mentora u trenutku kad iz frontalne nastave, baveći se jednim razredom, prelazi u druge oblike nastave kako bi se mogao posvetiti drugom razredu. Pritom učenicima daje uputu, vodi ih, a zatim ih pušta da se samostalno bave zadatkom. Također, kao što je to u Montessori školama, razredno-predmetno-satni sustav gotovo pa ne postoji u kombiniranim razrednim odjelima. Ako se uzme u obzir da svaki razred ima različite sadržaje ili barem različite razine na kojima se ti sadržaji poučavaju, teško je istovremeno poučavati više od jedne skupine učenika. Zbog toga školski sat u kombiniranim razrednim odjelima rijetko traje jednako dugo kao školski sat u jednorazrednom odjelu. Međutim, situacija u kojoj se nalaze učenici u kombiniranim razredima može biti vrlo korisna za razvoj njihovih socijalnih vještina, ali i razvoj poticajne okoline kao u Montessori školama (Matijević, 2001.). Najčešće, učitelji i učiteljice kombiniranih razreda sami sebi slažu raspored sati i kombiniraju sadržaje koji su srodni ili slični pa time slobodnije organiziraju nastavu. Pritom, učenicima daju priliku da povezuju i nadograđuju sadržaje zajedno te da međusobno surađuju i uče jedni od drugih. Ipak, učenici u kombiniranim razredima nemaju potpunu slobodu u izboru aktivnosti i materijala kao što to imaju djeca u Montessori školama, već su njihovi programi uvjetovani različitim očekivanjima na kraju školske godine.

Montessori škole djecu upućuju na upotrebu različitih didaktičkih materijala (Kadum i sur., 2020.), dok se u kombiniranim razrednim odjelima u Hrvatskoj često stvara problem s manjkom čak i najosnovnijih materijala zbog nedovoljnih financijskih sredstava (Lučić i Matijević, 2004.). Za razliku od državnih škola u Hrvatskoj, Montessori škole su najčešće dobro opremljene jer svoju doktrinu temelje na važnosti stvaranja okoline koja podupire djetetov razvoj. Učionica je organizirana na način da se sastoji od različitih kutaka za rad, učenje, odmor, čitanje, pisanje, slikanje, razgovor (koji se odvija na tepihu) i ostale aktivnosti (Matijević,

2001.). Klupe su grupirane u manje skupine na različitim dijelovima učionice (Matijević, 2001.), što je slično kao i u većini kombiniranih razreda.

Spomenuto je u Kadum i suradnici (2020.) da učitelj u Montessori školi zauzima ulogu mentora te osigurava materijale i prati rad učenika, što je sličnost sa kombiniranim razredima gdje učenici samostalno rade dok je učitelj u neposrednoj komunikaciji s drugim razredom. Također, dan u Montessori školi ima nekoliko faza, dok je prva faza slobodan rad, a druga faza zajednička razredna nastava (Matijević, 2001.). Prva faza se može usporediti sa samostalnim radom učenika u trenucima kada se učitelj bavi drugim razredom u kombiniranom odjelu, dok se druga faza može poistovjetiti s onim dijelovima nastave kada svi razredi u kombiniranom odjelu imaju zajedničke aktivnosti. Odgojna ideja Montessori škola je „Pomozi mi da to uradim sam“ (Matijević, 2001., str. 44.).

4.2. Waldorf škole

Osnivač Waldorf škola je bio Rudolf Steiner (Matijević, 2001.). Djelovanje Waldorfskih škola započinje 1919. godine uz prvotnu inicijativu da se pruži skrb djeci čiji su roditelji tijekom dana zauzeti poslom u Steinerovoj tvornici (Kadum i sur., 2020.). Kao što je slučaj u kombiniranim razredima, u Waldorfskim školama učitelji trebaju biti kreativni i inventivni (Kadum i sur., 2020.). Ciljana područja koja se poučavaju su umjetnički i radni odgoj, strani jezici te euritmija, a nastava se, umjesto po predmetno-satnom sustavu, izvodi po epohama koje određuje učitelj (Matijević, 2001.). Slično je i u kombiniranim razredima, gdje učitelj ima slobodu organizacije rasporeda i vremena – raspored je fleksibilan i učitelj sam odlučuje koliko dugo se bavi jednim predmetom u svakom od razreda.

Prema Kadum i suradnicima (2020.) u Waldorfskim školama pozornost se usmjeravala ispitivanju darovitosti djece te mogućim postignućima darovite djece te se djeci pokušavao osigurati razvoj uz zanatski i umjetnički rad. U Matijević (2001.) se govori o tome kako se Waldorfska škola temeljila na ideji razvoja tijela, duše i duha koji su međusobno povezani, ali i odvojeni. Učenici Waldorf škola od prve godine školovanja uče dva strana jezika čije učenje u početku nije toliko kompleksno (Matijević, 2001.), dok se tek u četvrtom razredu kombiniranih i redovitih odjela počinje učiti drugi strani jezik. Pritom, postoji djelomična sličnost s 1. ili 2. razredom kombiniranih i redovitih odjela u tome da se na stranim jezicima uče samo osnove.

Općenito, nastava se u Waldorfskim školama temelji na učenju pomoću izvorne stvarnosti te se za razliku od nastave u državnim školama učenike poučava osnovnim poslovima

čovjeka (cijepanje drva, uzgoj povrća, pečenje kruha) (Matijević, 2001.). Kao i u kombiniranim razredima, u Waldorfskim školama suradnja učitelja i roditelja je od velike važnosti te roditelji isto pomažu oko organizacije škole, školskih događanja i slično (Matijević, 2001.).

4.3. Jena-plan škole

U prvoj polovici 20. stoljeća Peter Petersen je, kako bi se suprotstavio tradicionalnoj školi, utvrdio vlastitu ideju škole kao mjesta njegovanja obiteljskog odgoja i ugodne obiteljske atmosfere (Matijević, 2001.). Razred Petersenove škole sastojao se od djece različitih uzrasta koji sami odlučuju što će raditi u zajedničkoj prostoriji te izmjenjuju aktivnosti igre i rada (Matijević, 2001.). Između ovakvih škola i kombiniranih razrednih odjela sličnost je upravo u strukturi razrednog odjela. U kombiniranim razredima se isto nalaze djeca različitih uzrasta te zajedno surađuju. Također, takvo razredno ozračje podsjeća na obitelj. Razred je cjelina i aktivnosti se izmjenjuju bez određenog stalnog trajanja.

Prema Matijević (2001.), Petersen usmjerava pozornost na ulogu razgovora u krugu kroz koji učenici iskazuju svoje emocije i razmišljanja te odbacuje tradicionalno sjedenje u redovima. Za razliku od prvotnog oblika Petersen škola, danas su napravljene neke promjene te je takav sustav školovanja nazvan Jena-plan (Matijević, 2001.). Još uvijek je u središtu Jena-plan škola učenik te su razredna odjeljenja sastavljena i dalje od učenika različitih uzrasta koji međusobno surađuju u jednoj učionici (Matijević, 2001.), baš kao što je to u kombiniranim razredima. Škola se odvija kroz pet radnih dana u tjednu i roditelji imaju stalnu suradnju s učiteljem i učenicima (Matijević, 2001.), što su još neke od sličnosti s kombiniranim razrednim odjelima.

5. PRIJAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Temom kombiniranih razreda počinje se baviti sve više istraživača. Svi pronađeni radovi na temu kombiniranih razreda bili su kreirani unutar posljednjih devet godina. Razlog tome je vjerojatno svjesnost o neizbježnoj budućnosti Republike Hrvatske u kojoj će biti sve više kombiniranih razrednih odjela s obzirom na smanjenje broja djece.

Levak (2017.) na temelju izabrane literature radi detaljnu analizu problematike područnih škola u Hrvatskoj, a među njima navodi kombinirane razrede kao učestalu vrstu razrednog odjela u malim područnim školama ruralnih sredina. U svom radu teorijski obrađuje prednosti i mane kombiniranih razreda, probleme s integracijom djece s poteškoćama u razvoju

i romske djece u kombinirane razrede. Uz to, naglašava važnost područnih škola za lokalne zajednice.

Šipek (2020.) također teorijski obrađuje temu kombiniranih razreda. Rad je usmjeren na didaktička obilježja kombiniranih razrednih odjela te ih detaljno analizira. Autorica Šipek zaključuje da je vrlo važno educirati buduće i trenutne učitelje o kombiniranim razredima jer se razlikuju od jednorazrednih odjela po mnogočemu. Također, predviđa da će se broj kombiniranih razrednih odjela nastaviti povećavati.

Plivelić (2017.) Sa svrhom unapređenja nastave u kombiniranim razrednim odjelima, autorica Plivelić je provela akcijsko istraživanje u Područnoj školi Sapci Osnovne škole Vjekoslav Klaić u Garčinu. S ciljem da osigura aktivnost učenika na nastavi, poveća njihovu samostalnost, postigne zadovoljstvo učenika nastavom te razvije uzajamnu pomoć među učenicima, autorica je održala ukupno deset nastavnih sati u dvorazrednim kombiniranim odjeljenjima. U svom istraživanju samostalno dolazi do odličnih ideja za izvođenje nastave u dvorazrednom kombiniranom odjelu (kombiniranje nastavnih predmeta efikasno iskorištavajući vrijeme, organiziranje zajedničke motivacije, kreiranje materijala za učenike kad je učitelj zaposlen drugim razredom, itd.). Na kraju donosi zaključak da je nastavu kombiniranim razredima zahtjevnije, ali i zabavnije osmisliti. Također, napominje kako je uz međupredmetnu i unutarpredmetnu korelaciju u kombiniranim razredima jednako važna međurazredna korelacija za organizaciju kvalitetne nastave.

Taslak (2019.) istražuje sociometrijski status učenika u kombiniranim razrednim odjelima. U svom istraživanju je istraživala socijalne odnose između učenika kombiniranog razreda i njihove specifičnosti. Prema dobivenim rezultatima istraživanja, autorica Taslak je zaključila da u kombiniranim razrednim odjelima učenici više prihvaćaju prijateljstva s učenicima svog, odnosno istog razreda nego s učenicima različitog razreda. Uz to, autorica je donijela zaključak da školski uspjeh nije imao utjecaja na sociometrijski status učenika (Taslak, 2019.).

Sušac (2015.) u svom radu analizira uspješnost učenika u kombiniranim razredima. Rezultati njenog istraživanja u Osnovnoj školi Čeminac pokazali su da nema velikih razlika u uspješnosti učenika kombiniranih razrednih odjela s obzirom na učenike redovitih razrednih odjela.

Autorice Varga i Sabljak (2020.) provele su istraživanje na budućim učiteljima. Njihov cilj je bio istražiti koliki udio budućih učitelja je zainteresiran za rad u kombiniranim razrednim

odjelima. Rezultati njihovog istraživanja su pokazali da je svaki četvrti budući učitelj zainteresiran za rad u kombiniranim razredima. Time su zaključile da budući učitelji smatraju rad u kombiniranim razredima socioekonomskom dužnošću, a ne pedagoškim izborom. Također, autorice su primijetile da su studenti imali pozitivnija mišljenja o kombiniranim razredima ako su ih pohađali kao učenici.

Sabljak (2019.) bavi se istraživanjem na temu kvalitete nastave u kombiniranim razredima. Autorica Sabljak je napravila empirijsko istraživanje s ciljem da istraži kakva je procjena kvalitete nastave u kombiniranom razrednom odjelu koju su radili budući učitelji te postoje li razlike u njihovim procjenama uzimajući u obzir prijašnja iskustva pohađanja takvih odjela. Još jedan cilj njenog istraživanja bio je istražiti kakav stav isti budući učitelji imaju o ideji zaposlenja u kombiniranim razredima. Zaključuje da je većina budućih učitelja pozitivno procijenila elemente kvalitete nastave i njihova procjena je bila uvjetovana prethodnim iskustvom te većina njih nije zainteresirana za rad u kombiniranim razredima. Kako se radi o budućim učiteljima koji su napravili procjenu kvalitete nastave u kombiniranim razredima, istraživanje Sabljak (2019.) bi se moglo usporediti s istraživanjem ovog rada.

6. METODOLOGIJA

Istraživanje koje je napravljeno za ovaj diplomski rad prvo je takvo istraživanje u Koprivničko-križevačkoj županiji i po tome je jedinstveno. Mogući razlog nepostojanja drugih objavljenih istraživanja ovog tipa na navedenom području može biti niska istraženost posebnosti rada u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Iako ne postoje noviji službeni podaci o broju područnih škola te o broju kombiniranih razrednih odjeljenja u Koprivničko-križevačkoj županiji, prema pronađenoj informaciji, u školskoj godini 2015./2016. bilo je 26 osnovnih matičnih i 66 područnih škola u spomenutoj županiji (Vugrinec, 2017.). Kako Koprivničko-križevačku županiju karakterizira pad broja stanovnika, pad broja djece te iseljavanje stanovnika ruralnih naselja u gradove odjela (Feletar, 2012.), ova županija zasigurno i u današnje vrijeme broji nekolicinu kombiniranih razrednih odjeljenja. Prema Lučić i Matijević (2004.) u 2001. godini od ukupnog broja razrednih odjela u Koprivničko-križevačkoj županiji njih gotovo 30% su bili kombinirani razredi.

Istraživanje je empirijske i kvalitativne vrste te su prikupljeni primarni, odnosno izvorni podaci. Prije početka istraživanja, određeni su ciljevi i istraživačka pitanja, napravljen je pregled literature te su odabrane metode i postupci planiranog istraživanja. Zatim je započeto prikupljanje kontakata za distribuciju anketnih upitnika. Nakon završetka pretraživanja

podataka o osnovnim i područnim školama u Koprivničko-križevačkoj županiji, započeo je glavni dio istraživanja i provodio se u periodu od 10. veljače 2022. do 21. lipnja 2022.

6.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj ovog istraživanja bio je prikupiti mišljenja učitelja razredne nastave o kombiniranim razrednim odjelima u Koprivničko-križevačkoj županiji. Istraživalo se koliki udio učiteljica i učitelja od sudionika ima iskustva rada u kombiniranim razredima te preferiraju li više rad u kombiniranom razrednom odjelu naspram rada u jednorazrednom odjelu. Također, cilj je bio dobiti uvid u razloge zbog kojih su učitelji i učiteljice razredne nastave formirali takva mišljenja o kombiniranim razredima. Istražilo se koje prednosti i nedostatke učitelji navode te koliko njih bi voljelo raditi u kombiniranom razredu da im se pruži prilika. Iz svega navedenog, mogu se izdvojiti istraživačka pitanja:

- Koliki udio sudionika ima iskustva rada u kombiniranim razrednim odjelima s obzirom na radno iskustvo u jednorazrednim odjelima?
- Koliko godina radnog staža imaju sudionici u kombiniranim razredima s obzirom na radni staž u redovitim razredima?
- U kojim kombinacijama razreda kombiniranih razrednih odjela su radili sudionici?
- Kakvo mišljenje sudionici imaju o kombiniranim razredima u usporedbi s redovitim razredima?
- Koje prednosti i mane kombiniranih razreda navode sudionici?
- Koliki udio sudionika bi želio ili ne bi želio raditi u kombiniranim razredima te koji su njihovi razlozi?

Prema navedenome, ovo se istraživanje, iako napravljeno na manjem broju sudionika, može koristiti kao temelj za druga, veća istraživanja na području Koprivničko-križevačke županije. Naravno, prikupljena mišljenja su subjektivna i tiču se samo iskrenih stavova sudionika. Ovaj rad daje uvid u rezultate koji bi mogli poslužiti u reformiranju sustava osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja kako bi postao bolji i usmjereniji na učenike. Isto tako, cilj istraživanja područja odgoja i obrazovanja u kombiniranim razredima u Koprivničko-križevačkoj županiji bio je potaknuti daljnja istraživanja ovog područja u drugim županijama Republike Hrvatske kako bi se oblikovala trenutna stvarna slika osnovnoškolskog obrazovanja u kombiniranim razrednim odjelima.

6.2. Sudionici

Sudionici ovog istraživanja bili su učitelji i učiteljice razredne nastave u osnovnim i područnim školama Koprivničko-križevačke županije. Svi sudionici su bili punoljetne osobe te njihov spol i njihova dob nisu bili bitni faktori u istraživanju. Iako je bilo planirano prikupiti 100 ili više ispunjenih anketnih obrazaca, krajnji uzorak je bio 52 sudionika (N=52) zaključno s 10. srpnja 2022. kao datumom završetka provedbe istraživanja putem Google obrasca.

6.3. Postupci i instrumenti

Istraživanje je napravljeno poštujući etičke norme koje podrazumijevaju dobrovoljnu participaciju u istraživanju, nepovredivost subjekta istraživanja, anonimnost i povjerljivost, očuvanje subjekta integriteta, analizu i objavljivanje nalaza te pridržavanje etičkog kodeksa profesije (Halmi, 1996.). Zbog toga je sudjelovanje u ovom istraživanju bilo u potpunosti dobrovoljno, podaci koji su se prikupljali bili su anonimni te se nikako nije utjecalo na odgovore sudionika. Sudionicima je bilo naznačeno da mogu odustati od sudjelovanja u istraživanju u bilo kojem trenutku te da se njihovi osobni podaci neće objavljivati niti koristiti za ništa drugo osim za potrebe ovog istraživanja. Pritom, svi prikupljeni podaci su se obrađivali grupno, a ne pojedinačno. Također, svi sudionici su bili obaviješteni o namjeni rada i istraživanja te su svjesno dali svoj pristanak sudjelovanju u radu. Odgovori dobiveni ovim istraživanjem nisu mijenjani niti krivotvoreni, već su izvorni.

Postupak provođenja istraživanja započeo je odabirom i kontaktiranjem matičnih osnovnih škola na području Koprivničko-križevačke županije. Kontaktirani su ravnatelji ili drugi djelatnici škole na koje je bio preusmjeren kontakt. Komunikacija vezana uz početak provedbe istraživanja bila je obavljena preko telefonskog poziva, putem elektronske pošte ili kombinacijom tog dvoje. Putem elektronske pošte poslana su općenite upute za sudjelovanje u istraživanju te detalji istraživanja i anketni upitnik koji je bio podijeljen putem internetske poveznice na Google obrazac. Ravnatelji ili drugi djelatnici škole bili su zamoljeni da prosljede navedene detalje, odnosno cjelokupni *e-mail* učiteljima i učiteljicama razredne nastave svoje matične škole te svih pripadajućih područnih škola unutar Koprivničko-križevačke županije.

Jedini instrument korišten u ovom istraživanju bio je anketni upitnik napravljen u obliku Google obrasca (*Prilog 1*). Razlog zbog kojeg je u kvalitativnom istraživanju poput ovog korišten anketni upitnik umjesto drugih metoda prikupljanja podataka je taj da je zbog COVID-19 situacije bilo vrlo problematično organizirati posjet školama i druge susrete sa sudionicima licem u lice. Također, u početku su bili napravljeni pokušaji organizacije takvih susreta online

(preko Zoom-a, Microsoft Teams i sl.), ali nažalost zbog obaveza učitelja i tehničkih poteškoća, ovakav način rada je odbačen. Najidealniji način prikupljanja podataka većeg broja sudionika u tom periodu bio je putem online obrasca koji ima mogućnosti ispunjavanja na većini uređaja s internetskim pristupom. Zbog svoje jednostavnosti, pristupačnosti i dostupnosti sudionicima bez potrebe za prijavom, Google obrazac se činio najboljim izborom. Obrazac se sastojao od trinaest pitanja, od kojih je jedno od tih pitanja (9. pitanje) bilo sastavljeno od dvanaest potpitanja. Prvih osam pitanja bilo je vezano uz općenite podatke sudionika, poput spola, škole u kojoj trenutno rade, trajanja rada u osnovnoj školi općenito, trajanja rada u jednorazrednim i kombiniranim odjelima te navođenje kombinacija razreda u kombiniranim odjelima u kojima su sudionici radili. Cilj ovih pitanja bio je istražiti koliko iskustva rada u kombiniranim razredima imaju sudionici koji ispunjavaju obrazac kako bi se dobio kontekst njihovih odgovora u idućih pet pitanja. Sva pitanja, osim 9. i 13. pitanja su bila obavezna za rješavanje. Deveto pitanje su rješavali samo sudionici koji su imali iskustvo rada u kombiniranim razredima. U svakom potpitanju nalazila se tvrdnja vezana uz kombinirane razrede te su sudionici na skali od 1 do 5 (1 – uopće se ne slažem, 2 – skoro se uopće ne slažem, 3 – neutralan/neutralna sam, 4 – djelomično se slažem, 5 – u potpunosti se slažem) trebali naznačiti koliko se slažu s navedenom tvrdnjom. Tvrdnje u potpitanjima (osim zadnjeg potpitanja) su se temeljile na usporedbi kombiniranih i redovitih razreda te su bile strukturirane u korist kombiniranih razreda. Nakon tog pitanja, u 11. i 12. pitanju sudionici su imali priliku navesti svoja viđenja prednosti i mana kombiniranih razreda. Posljednje, odnosno 13. pitanje je bilo dodatno, neobavezno pitanje u kojem su sudionici mogli dati dodatno pojašnjenje svog odgovora iz 12. pitanja, u kojem su sudionici odgovorili žele li raditi u kombiniranim razredima. Ovaj anketni upitnik je originalan rad te nije preuzet od drugih autora ili istraživača te kao takav dosad nije korišten u drugim istraživanjima, osim u ovom istraživanju. Bio je dostupan online te su ga sudionici mogli ispuniti i poslati u bilo kojem trenutku u periodu od 10. veljače 2022. do 21. lipnja 2022. Ispunjeni obrasci bili su dostavljeni direktno istraživaču na Google račun. Podaci su zatim obrađeni u Microsoft Excel-u i napravljena je deskriptivna analiza (Halmi, 1996.). Cjelokupni obrazac vidljiv je na kraju dokumenta, u prilogima (*Prilog 2*).

6.4. Rezultati istraživanja i rasprava

Prema dobivenim rezultatima, svi sudionici su bili ženske osobe, odnosno učiteljice. Može se pretpostaviti da u osnovnoj školi razredne nastave radi više učiteljica nego učitelja jer i općenito manje muškaraca upisuje učiteljske studije – u ak. god. 2020. udio studenata na

učiteljskim studijima je bio otprilike 5% (Plan spolne ravnopravnosti Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2022.-2027., 2021.).

Najveći broj sudionika je iz OŠ Legrad (10 učiteljica), kao što je vidljivo u tablici (*Tablica 1.*). To čini čak 19% od ukupnog broja sudionika. Zatim, iduća po broju sudionika je OŠ Braća Radić Koprivnica sa 7 sudionika, što čini 13% od ukupnog broja. Slijedeća je OŠ Fran Koncelak Drnje sa 6 sudionika (12%), a nakon nje je OŠ Andrije Palmovića Rasinja sa 5 sudionika (10%). Zatim su OŠ Koprivnički Ivanec, OŠ Đuro Ester Koprivnica i OŠ Sokolovac sa 4 sudionika (8%) te OŠ Ljudevita Modeca Križevci i OŠ Prof. Blaž Mađer Novigrad Podravski sa 3 sudionika (6%). Iz OŠ Kloštar Podravski i OŠ Grigor Vitez Sveti Ivan Žabno su sudjelovale po dvije učiteljice (4%), a po jedna učiteljica (2%) je sudjelovala iz OŠ Mihovila Pavleka Miškine Đelekovec i OŠ Kalnik. Može se reći da su obuhvaćeni dijelovi oko triju najvećih gradova Koprivničko-križevačke županije – Koprivnice, Križevaca i Đurđevca. Uz to, od mogućih 26 osnovnih škola u Koprivničko-križevačkoj županiji (Vugrinec, 2017.), njih 13 je bilo uključeno u ovo istraživanje, što je polovica navedenog broja. Također, potrebno je pretpostaviti da neke od navedenih osnovnih škola su navedene samo zbog toga što su to matične škole područnih škola u kojima rade učiteljice koje su ispunile obrasce. Razlog zašto pitanje, kojim se došlo do ovih odgovora, nije bilo oblikovano na način da učiteljice upišu naziv područne škole u kojoj rade je upravo taj da se zaštite njihovi identiteti. U područnim školama često radi samo po jedna učiteljica ili učitelj pa se zato može lako doći do informacijama o njima kao sudionicima. Upravo zato je bilo važno da se sačuva podatak o njihovom stvarnom mjestu rada, a uz to, on nije bio toliko bitan za rezultate ovog istraživanja. Ciljano su prikupljana mišljenja na temelju iskustva rada u kombiniranim razredima, a ne na temelju trenutnog mjesta rada. Osim mišljenja učitelja i učiteljica koje su radile u kombiniranim razredima, prikupljala su se mišljenja i onih koji nisu radili u takvim razredima.

Frekvencija	Osnovna škola
6	OŠ Fran Koncelak Drnje
10	OŠ Legrad
4	OŠ Koprivnički Ivanec
4	OŠ Đuro Ester Koprivnica
5	OŠ Andrije Palmovića Rasinja
1	OŠ Mihovila Pavleka Miškine Đelekovec
7	OŠ Braća Radić Koprivnica
3	OŠ Ljudevita Modeca Križevci
3	OŠ Prof. Blaž Mađer Novigrad Podravski
4	OŠ Sokolovac
2	OŠ Kloštar Podravski

2	OŠ Grigor Vitez Sv. I. Žabno
1	OŠ Kalnik
52	ukupno

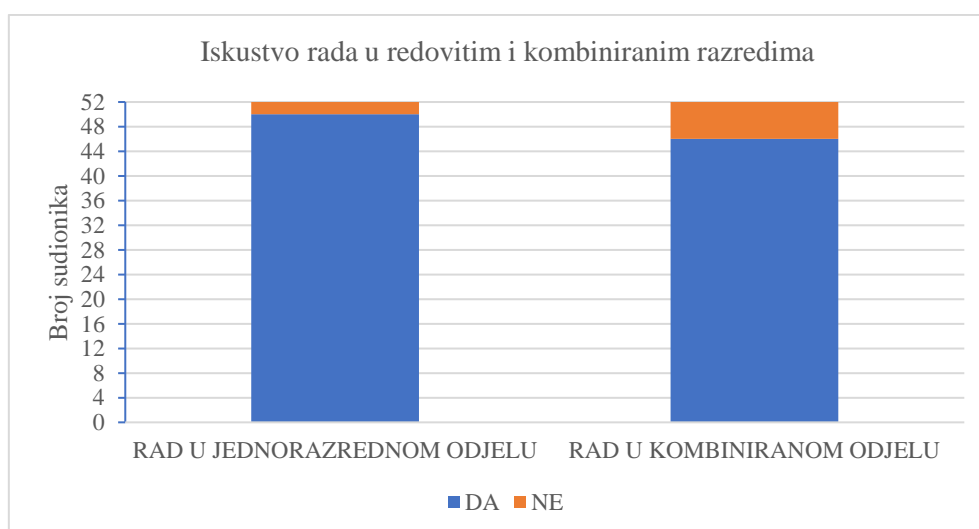
Tablica 1. Zastupljenost sudionika iz različitih osnovnih škola

Prosječan radni staž sudionika u poslu učiteljice razredne nastave je otprilike 23 godine (23.16 godina). Najveći udio učiteljica je imalo od 30 do 39 godina radnog staža (35%) (Tablica 2.). U istoj tablici se može vidjeti da je 28% učiteljica imalo od 20 do 29 godina radnog staža, dok ih je 25% njih imalo od 10 do 19 godina radnog staža. Od ukupnog broja sudionika, 10% učiteljica je imalo od 5 do 9 godina staža, a jedna učiteljica je imala manje od 5 godina staža. Pritom se može reći da se ovim istraživanjem uspjelo najviše obuhvatiti učiteljice koje su imale mnogo radnog staža u učiteljskom poslu.

Stož (u godinama)	Broj sudionika	Udio (%)
manje od 5 (>0)	1	2
5 - 9	5	10
10 - 19	13	25
20 - 29	15	29
30 - 39	18	35

Tablica 2. Rasponi godina radnog staža sudionika u učiteljskom poslu

Prema odgovorima iz 4. i 6. pitanja, 50 učiteljica je radilo u jednorazrednom odjelu, dok dvije nisu. Njih 46 ih je radilo u kombiniranom razrednom odjelu, a 6 ih nije (Grafikon 1.). Na vizualnom prikazu se vidi da su 4 osobe više radile u redovitim razredima nego u kombiniranim razredima.

Grafikon 1. Iskustvo rada u redovitim i kombiniranim razredima

Od svih učiteljica koje su sudjelovale u ovom istraživanju samo dvije učiteljice (4%) nikad nisu radile u jednorazrednom odjelu, dok je prosječno trajanje rada ostalih učiteljica u

jednorazrednom odjelu bilo oko 15 godina (14.91 godinu). Iz tablice (*Tablica 3.*) se može vidjeti da je najveći udio učiteljica (27%) imao od 20 do 29 godina radnog staža u jednorazrednom odjelu. Drugi po redu najveći udio (21%) su bile učiteljice s radnim stažem u jednorazrednom odjelu od 5 do 9 godina. Jednak udio (13%) je bio učiteljica koje su imale od 10 do 19, od 30 do 39 te manje od 5 (>0) godina radnog staža u jednorazrednom odjelu. Četiri učiteljice (8%) se nisu dovoljno specifično izjasnile, odnosno nisu se mogle sjetiti približnog broja godina radnog staža u jednorazrednom odjelu pa se njihovi odgovori nisu mogli uzeti u račun prosječnog broja godina istog.

Stož u jednorazrednom odjelu (u godinama)	Broj sudionika	Udio (%)
0	2	4
manje od 5 (>0)	7	13
5 - 9	11	21
10 - 19	7	13
20 - 29	14	27
30 - 39	7	13
nije specifično napisano	4	8

Tablica 3. Rasponi godina radnog staža sudionika u jednorazrednom odjelu

Prosječan broj godina radnog staža sudionika u kombiniranom razredu je otprilike 8 godina (7.87 godina) te 6 učiteljica (12%) se izjasnilo da nikad nisu radile u takvoj vrsti razrednog odjela (*Tablica 4.*). Ovaj put, najveći udio (37%) učiteljica je radilo u kombiniranim razredima manje od 5 godina (>0). Isti udio (19%) ih je radilo u takvom odjelu od 5 do 9 godina ili od 10 do 19 godina, a 13% ih je radilo u kombiniranim razredima u rasponu od 20 do 29 godina. U ovom slučaju, nijedan sudionik nije imao preko 29 godina radnog staža u kombiniranom razrednom odjelu. Nažalost, najveći postotak sudionika nema mnogo iskustva s radom u kombiniranim razredima. Razlika između prosječnih brojeva godina rada u jednorazrednom odjelu i kombiniranom razrednom odjelu je vidljiva – prosječna vrijednost u jednorazrednim odjelima je veća za čak 15 godina.

Stož u kombiniranom odjelu (u godinama)	Broj sudionika	Udio (%)
0	6	12
manje od 5 (>0)	19	37
5 - 9	10	19
10 - 19	10	19
20 - 29	7	13

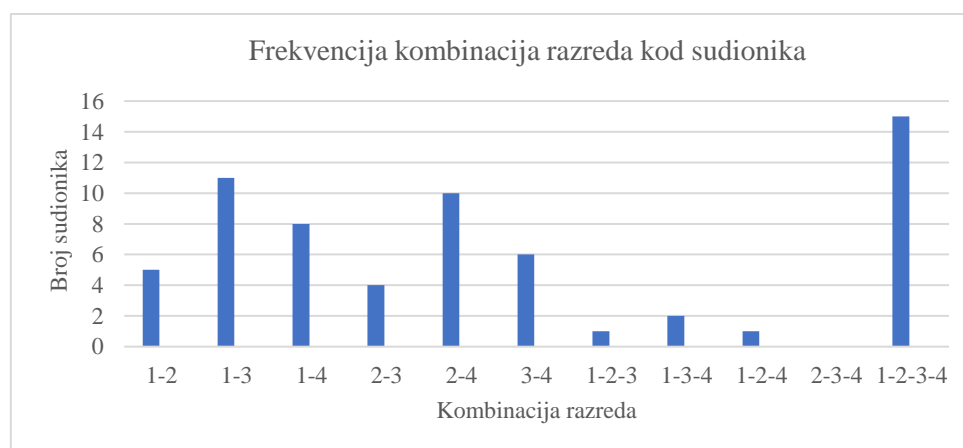
Tablica 4. Rasponi godina radnog staža sudionika u kombiniranom odjelu

Prema vrsti kombiniranih razreda, sudionici navode dvorazredne, trorazredne i četverorazredne kombinirane odjele (*Tablica 5.*). Od ukupnog broja sudionika, koji su odgovorili na 8. pitanje (njih 42), 27 učiteljica je radilo u barem jednoj kombinaciji dvorazrednog kombiniranog odjela, a njih 4 je radilo u barem jednoj kombinaciji trorazrednog kombiniranog odjela. Čak 15 učiteljica (36%) je radilo u četverorazrednom kombiniranom odjelu. Najviše učiteljica, odnosno 64% od ukupnog broja učiteljica koje su ispunile ovo pitanje, je imalo iskustva rada u dvorazrednim kombiniranim odjelima. Najmanje učiteljica (9%) je radilo u trorazrednom kombiniranom odjelu. Od ukupnog broja sudionika (N=52), šestero učiteljica nikad nije radilo u kombiniranom razredu, a četiri učiteljice nisu odgovorile na ovo pitanje dovoljno specifično pa se njihovi odgovori također nisu mogli uzeti u obzir.

Vrsta kombiniranog razreda	Broj sudionika	Frekvencija
dvorazredni	27	44
trorazredni	4	13
četverorazredni	15	15

Tablica 5. Frekvencija različitih vrsta kombiniranih razrednih odjela

Prema grafikonu (*Grafikon 2.*) se može vidjeti koliko je učitelja radilo u pojedinim kombinacijama razreda. Od 42 učiteljice koje su odgovorile na 8. pitanje, najviše njih je radilo u četverorazrednoj kombinaciji načinjenoj od 1., 2., 3. i 4. razreda. Zatim, 11 ih je radilo u dvorazrednoj kombinaciji načinjenoj od 1. i 3. razreda, 10 ih je radilo u dvorazrednoj kombinaciji od 2. i 4. razreda, dok ih je 8 radilo u dvorazrednoj kombinaciji od 1. i 4. razreda. U dvorazrednoj kombinaciji od 3. i 4. razreda radilo je 6 učiteljica, u dvorazrednoj kombinaciji od 1. i 2. razreda njih 5, a u u kombinaciji 2. i 3. razreda njih 4.

Grafikon 2. Frekvencija pojavljivanja kombinacija razreda kod sudionika

Riješenost 9. pitanja (*Tablica 6.*) je bila 85% (44 učiteljice) jer 6 učiteljica nikad nije radilo u kombiniranim razredima, a 2 učiteljice nisu riješile ovo pitanje iako su radile u

kombiniranim razredima. Razlog tome može biti nesigurnost pri procjeni rada i uvjeta u kombiniranim razredima, osjećaj nedovoljnog iskustva za navedenu procjenu ili nesporazum. Prva tvrdnja 9. pitanja anketnog upitnika odnosila se na preferenciju rada u kombiniranom razredu s obzirom na redoviti razred. Od sudionika, njih 22 je ovu tvrdnju ocijenilo s „uopće se ne slažem“, odnosno s vrijednošću 1. Vrijednost 2 („skoro se uopće ne slažem“) je dalo 5 učiteljica, dok ih je 15 dalo vrijednost 3 („neutralan/neutralna sam“). Dvije učiteljice su tvrdnju ocijenile s 4 („djelomično se slažem“), a nijedna učiteljica nije rekla da se u potpunosti slaže. Dakle 50% sudionika se uopće ne slaže s 1. tvrdnjom, 11% se skoro uopće ne slaže, 34% je neutralno, 5% ih se djelomično slaže, a nitko se ne slaže u potpunosti. Prosječna vrijednost za ovu tvrdnju je 2. Mod, odnosno vrijednost s najvećom frekvencijom, je 1 te to znači da se najviše učiteljica s ovom tvrdnjom nije uopće složilo. Druga tvrdnja se temeljila na tome da se učenici bolje osjećaju u kombiniranom nego u redovitom razredu. Od 44 sudionika, 9 sudionika (20%) je 2. tvrdnju ocijenilo s vrijednošću 1, 8 sudionika (18%) s vrijednošću 2, 21 sudionik (48%) s vrijednošću 3, 6 sudionika (14%) s vrijednošću 4, a nijedan sudionik ju nije ocijenio s vrijednošću 5. Navedena tvrdnja je bila prosječno ocjenjena s 3. Mod je također bio 3, što znači da je najviše je sudionika bilo neutralno. Pretpostavlja se da su mogući razlozi tome bili nejasnoća tvrdnje ili neodlučnost učiteljica pri procjeni. Također, moguće je da učiteljice nisu znale kako se učenici osjećaju u bilo kojem razredu jer se u školstvu rijetko koncentrirala na mišljenja i osjećaje učenika. U 3. potpitanju, tvrdnja je glasila da je lakše organizirati nastavu u kombiniranim razredima. Za nju je 33 sudionika (75%) stavilo vrijednost 1, 6 sudionika (14%) 2, 4 sudionika (9%) 3, 1 sudionik (2%) s 4 i, ponovno, nijedan sudionik s 5. Prosječna ocjena ove tvrdnje bila je 1 te je mod bio isto 1 - većina sudionika se u potpunosti nije složila s tvrdnjom. Četvrta tvrdnja glasi da učenici više nauče u kombiniranim nego u redovitim razredima. Njoj su 4 sudionika (9%) dala vrijednost 1, 8 sudionika (18%) 2, 21 sudionik (48%) vrijednost 3, 6 sudionika (13,64%) vrijednost 4 te 5 sudionika (11,36%) vrijednost 5. Prosječno su sudionici ovu tvrdnju ocijenili s 3. Mod je također bio 3, što znači da je najveći broj sudionika bio neutralan. U ovom slučaju, moguće je da se radi o neodlučnosti učitelja kod procjene zbog različitih pogleda na definiciju i razinu znanja učenika te na učenje kao proces. Peta tvrdnja glasi da je učenicima lakše pratiti nastavu u kombiniranim nego u redovitim razredima. Za nju se 17 sudionika (39%) odlučilo za vrijednost 1, 13 sudionika (30%) za 2, 11 sudionika (25%) za 3, 3 sudionika (7%) za 4 te nijedan sudionika za vrijednost 5. Prosječna vrijednost je bila 2. Mod je bio 1 - najviše sudionika se uopće ne slaže s ovom tvrdnjom. Šesta tvrdnja se odnosila na lakše praćenje napretka učenika u kombiniranom razredu s obzirom na redoviti razred. Šesnaest sudionika (36%) je ovu tvrdnju ocijenilo s 1, 7 sudionika (16%) s 2, 11 sudionika

(25%) s 3, 3 7 sudionika (16%) s 4 i 3 sudionika (7%) s 5. Prosječna vrijednost je bila 2. Mod je bio 1, što znači da se najveći broj sudionika uopće nije složio s ovom tvrdnjom. Sedma tvrdnja glasi da učenici u kombiniranim razredima postižu bolji uspjeh od onih u redovitim razredima. Čak 12 sudionika (27 %) se opredijelilo za vrijednost 1, 3 sudionika (7%) za vrijednost 2, 20 sudionika (45%) za 3, 5 sudionika (11%) za 4 i 4 sudionika (9%) za 5. Prosječno, na ovu tvrdnju odgovorili su s 3. Mod je također bio 3 pa se može reći da je većina sudionika bila neutralna. Pretpostavlja se da učiteljice nisu znale usporediti uspjeh učenika u kombiniranim razredima s učenicima u redovitim razredima. Također, uspjeh se može protumačiti na različite načine – neki učitelji mogu imati različite definicije uspjeha (uspjeh u obliku ocjena, uspjeh u obliku nekih vještina, cjelokupni napredak učenika, itd.). Osmu tvrdnju glasi da su učenici motiviraniji u kombiniranim razredima nego u redovitim razredima. Za ovu tvrdnju, 5 sudionika (11 %) je stavilo vrijednost 1, 8 sudionika (18%) je stavilo vrijednost 2, 21 sudionik (48%) vrijednost 3, 8 sudionika (18%) vrijednost 4 te 2 sudionika (5%) vrijednost 5. Prosječna vrijednost je bila 3. Mod je isto tako bio 3 pa se može reći da je većina sudionika bila neutralna za ovu tvrdnju. Ponovno, moguće je da, kao i kod 2. tvrdnje, učiteljice nisu mogle napraviti procjenu jer se rijetko promatra motivacija kod učenika. Deveta tvrdnja se odnosila na to da učitelji lakše uspostavljaju kontrolu nad situacijom u kombiniranom nego u redovitom razredu. Trinaest sudionika (30%) se odlučilo za vrijednost 1 u ovoj tvrdnji, 7 sudionika (16%) za 2, 20 sudionika (45 %) za 3, 4 sudionika (9%) za 4, a nijedan sudionik za 5. Prosječno su sudionici ocijenili ovu tvrdnju s 2. Mod je bio 3 te to znači da je većina sudionika bila neutralnog stava. Moguće je da se ovdje radi o nerazumijevanju tvrdnje ili o nemogućnosti procjene. Deseta tvrdnja glasi da učenici lakše nauče nastavni sadržaj u kombiniranom razredu nego u redovitom. Nju je 13 sudionika (30%) ocijenilo s 1, 4 sudionika (9%) s 2, 23 sudionika (52%) s 3, 4 sudionika (9%) s 4, a ponovno nijedan sudionik s 5. Prosječna vrijednost je bila 2, a mod 3 – većina sudionika je bila neutralna. Jedanaesta tvrdnja glasi da učenici bolje nauče nastavni sadržaj u kombiniranom razredu s obzirom na redoviti razred. Ovdje su samo 4 sudionika (9%) odgovorila s vrijednošću 1, 8 njih (18%) s 2, 12 njih (27%) s 3, 12 njih (27%) s 4 te 8 njih (18%) s 5. Prosječno, sudionici su na ovu tvrdnju odgovorili s 3. U ovom slučaju, istu te najveću frekvenciju su imale dvije vrijednosti, a to su 3 i 4. Pritom, najveće udjele od ukupnog broja sudionika su imali sudionici koji su za ovu tvrdnju bili neutralni ili oni koji su se s njom djelomično složili. Posljednja tvrdnja, odnosno 12. tvrdnja, se odnosila na to da kombinirani razred ima više prednosti nego mana. Desetero sudionika (23%) je ocijenilo ovu tvrdnju s 1, njih 7 (16%) s 2, njih 15 (34%) s 3, njih 8 (18%) s 4, a njih 4 (9%) s 5. Prosječna vrijednost je bila 3, dok je mod također bio 3. To znači da je najveći broj sudionika zadržao neutralan stav

kod ove tvrdnje. Pretpostavlja se da neutralan stav sudionika kod ove tvrdnje znači to da smatraju da kombinirani razredi imaju otprilike podjednak broj prednosti i mana.

Uz sve navedene mogućnosti, još jedan razlog zbog kojeg su neki od sudionika birali neutralan stav kod svih tvrdnji od 1. do 11. potpitanja može biti taj da smatraju da ne postoji razlika između kombiniranog i redovitog razreda u navedenoj situaciji.

	Vrijednost 1	Vrijednost 2	Vrijednost 3	Vrijednost 4	Vrijednost 5	Prosječna v.	MOD
1. tvrdnja	22	5	15	2	0	2	1
2. tvrdnja	9	8	21	6	0	3	3
3. tvrdnja	33	6	4	1	0	1	1
4. tvrdnja	4	8	21	6	5	3	3
5. tvrdnja	17	13	11	3	0	2	1
6. tvrdnja	16	7	11	7	3	2	1
7. tvrdnja	12	3	20	5	4	3	3
8. tvrdnja	5	8	21	8	2	3	3
9. tvrdnja	13	7	20	4	0	2	3
10. tvrdnja	13	4	23	4	0	2	3
11. tvrdnja	4	8	12	12	8	3	3, 4
12. tvrdnja	10	7	15	8	4	3	3

Tablica 6. Frekvencija vrijednosti kojima su ocjenjene tvrdnje o kombiniranim razredima

Prosječna vrijednost kod svih tvrdnji ne prelazi 3 pa se može reći da većina sudionika nije imala prevladavajuće pozitivno mišljenje o kombiniranim razredima u usporedbi s redovitim razredima. Iako je cilj 9. pitanja bio taj da sudionici izraze razinu slaganja s tvrdnjom na temelju vlastitog mišljenja i iskustva, moguće je da je pri rješavanju upitnika došlo do nesporazuma pa se većina sudionika opredijelila za neutralan stav. Kako bi se usporedilo koliko se sudionika slaže ili ne slaže s određenom tvrdnjom, potrebno je zanemariti neutralne stavove sudionika. Sudionici koji se slažu s tvrdnjom su sudionici koji su odgovorili s vrijednošću 4 („djelomično se slažem“) ili 5 („u potpunosti se slažem“), a sudionici koji se ne slažu s tvrdnjom su sudionici koji su odgovorili s vrijednošću 1 („uopće se ne slažem“) ili 2 („skoro uopće se ne slažem“). Od 44 sudionika, za prvu tvrdnju broj sudionika koji nisu neutralni bio je 29 (66%), za drugu 23 (52%), za treću 40 (91%), za četvrtu 23 (52%), za petu 33 (75%), za šestu 33 (75%), za sedmu 24 (55%), za osmu 23 (52%), za devetu 24 (55%), za desetu 21 (48%), za jedanaestu 32 (73%), a za dvanaestu 29 (66%).

	Sláže se (%)	Ne sláže se (%)	Broj sudionika koji nisu neutralni	Postotak sudionika koji nisu neutralni (%)
1. tvrdnja	7	93	29	66
2. tvrdnja	26	74	23	52
3. tvrdnja	3	98	40	91
4. tvrdnja	48	52	23	52
5. tvrdnja	9	91	33	75
6. tvrdnja	30	70	33	75
7. tvrdnja	38	63	24	55
8. tvrdnja	43	57	23	52
9. tvrdnja	17	83	24	55
10. tvrdnja	19	81	21	48
11. tvrdnja	63	38	32	73
12. tvrdnja	41	59	29	66

Tablica 7. Udjeli sudionika koji se slažu, odnosno ne slažu s tvrdnjama

Kao što je vidljivo u tablici (*Tablica 7.*), tvrdnja kod koje najveći broj sudionika nije bio neutralan je 3. tvrdnja koja se odnosila na lakše organiziranje nastave u kombiniranim razredima. Tvrdnja kod koje najmanji broj sudionika nije bio neutralan je 10. tvrdnja koja se odnosila na to da učenici lakše nauče nastavni sadržaj u kombiniranim razredima. Većina se sudionika nije složila s nijednom tvrdnjom osim 11. tvrdnje. Najveći udio (98%) sudionika se nije složio s 3. tvrdnjom. Pritom se čini da je većina sudionika bila čvrstog stava te se ne slaže s tim da je lakše organizirati nastavu u kombiniranim razredima. Za razliku od ostalih tvrdnji, većina se sudionika (63%) složila s 11. tvrdnjom koja glasi da učenici bolje nauče nastavni sadržaj u kombiniranim razredima. Može se reći da se većina sudionika općenito nije složila s tvrdnjama u korist kombiniranih razreda.

U desetom pitanju anketnog upitnika sudionici su mogli ispisati prednosti kombiniranih razreda. Od ukupnog broja sudionika (N=52), na ovo pitanje 2 učiteljice nisu dale odgovore koji su razumljivi pa su njihovi odgovori odbačeni. Napravljen je popis sličnih ili jednakih odgovora (*Tablica 8.*). Pritom, dobiveni popis se sastoji od 18 prednosti kombiniranih razreda prema mišljenjima sudionika ovog istraživanja. Jedan od odgovora je glasilo da nema prednosti u kombiniranim razredima. Od 50 sudionika, njih 23 (46%) je smatralo samostalnost učenika i razvijanje radnih navika kao prednost kombiniranih razreda. Njih 13 (26%) je navelo kao prednost to što učenici uče jedni od drugih, njih 10 (20%) navelo je suradnju, njih 8 (16%) navelo je međusobnu privrženost učenika i razvijanje empatije te njih 6 (12%) je navelo mogućnost za individualiziranim pristupom učenicima. Šest sudionika (12%) je smatralo da kombinirani razredi nemaju prednosti. Nadalje, 5 sudionika (10%) je kao prednost navelo mali broj učenika, 4 sudionika (8%) su navela ponavljanje i utvrđivanje nastavnih sadržaja, 3

sudionika (6%) organiziranost te 3 sudionika (6%) proširivanje nastavnih sadržaja. Zatim, po 2 sudionika (4%) su navela poboljšavanje koncentracije učenika, integraciju i korelaciju nastavnih sadržaja te prisniju ili obiteljsku atmosferu. Po jedan sudionik (2%) je naveo fokusiranost na rad, lakše usvajanje nastavnih sadržaja, fluidnost, socijalizaciju učenika, discipliniranost učenika i motiviranost učenika.

Odgovori za prednosti kombiniranih razreda	Broj sudionika koji su slično odgovorili	Udio sudionika (%)
samostalnost učenika i razvijanje radnih navika	23	46
učenici uče jedni od drugih	13	26
suradnja učenika	10	20
međusobna privrženost učenika (zajedništvo) i razvijanje empatije	8	16
mogućnost za individualiziranim pristupom učenicima	6	12
nema prednosti	6	12
mali broj učenika	5	10
ponavljanje i utvrđivanje nastavnih sadržaja	4	8
organiziranost	3	6
proširivanje nastavnih sadržaja	3	6
poboljšavanje koncentracije učenika	2	4
integracija i korelacija nastavnih sadržaja	2	4
prisnija/obiteljska atmosfera	2	4
fokusiranost na rad	1	2
lakše usvajanje nastavnih sadržaja	1	2
fluidnost	1	2
socijalizacija učenika	1	2
discipliniranost učenika	1	2
motiviranost učenika	1	2

Tablica 8. Frekvencija navedenih odgovora sudionika za prednosti kombiniranih razreda

Gotovo polovica sudionika koji su odgovorili na ovo pitanje vidi kombinirane razrede kao priliku za razvijanje samostalnosti i radnih navika kod učenika. Također, kombinirani razredi su specifični upravo po tome što učenici više različitih razreda surađuju uče jedni od drugi pa su zato i neki od sudionika naveli upravo to kao prednost. Iako većina sudionika smatra da kombinirani razredi imaju neke prednosti, manji udio njih nije primijetio nijedan pozitivan aspekt takvih razreda.

U 11. pitanju sudionici su imali priliku navesti nedostatke kombiniranog razreda. Za razliku od 10. pitanja, gdje su 2 odgovora bila odbačena, u 11. pitanju su svi odgovori bili razumljivi i zbog tog prihvaćeni. Dakle, od odgovora 52 sudionika napravljen je popis od 14 nedostataka kombiniranih razreda prema sličnosti navedenih odgovora (Tablica 9.). Jedan od navedenih odgovora je glasilo da nema nedostataka u kombiniranim razredima. Po 18 sudionika (35%) je stavilo manjak vremena za pojedinačne aktivnosti u svakom razredu te učitelju zahtjevniju pripremu za nastavu i ispunjavanje dokumentacije. Njih 14 (27%) je kao odgovor

napisalo gubitak, odnosno odvlačenje pažnje kod učenika, njih 10 (19%) manju posvećenost učitelja pojedinom učeniku ili razredu, a njih 6 (12%) činjenicu da učitelj mora organizirati rad na više nastavnih sadržaja odjednom. Tri različita nedostatka je navelo po 3 sudionika (6%), a to su otežano motiviranje učenika na rad zbog ometanja drugih učenika i stalnog samostalnog rada, teža organizacija nekih oblika rada za mali broj učenika i moguća loša opremljenost učionice i škole. Tri sudionika (6%) su smatrala da kombinirani razredi nemaju nedostataka. Dva sudionika (4%) su kao nedostatak navela manjak dinamične nastave. Po jedan sudionik (2%) je naveo jedan od nedostataka koji su nepostojanje natjecateljskog duha, neadekvatna edukacija učitelja za rad u kombiniranim razredima, teže održavanje discipline u razredu, isprekidan nastavni sat i manjak neposredne komunikacije učenika i učitelja te učenika međusobno.

Nedostaci kombiniranih razreda	Broj sudionika koji su slično odgovorili	Udio sudionika (%)
manjak vremena za pojedinačne aktivnosti u svakom razredu	18	35
priprema za nastavu i ispunjavanje dokumentacije su zahtjevniji za učitelja	18	35
gubitak/odvlačenje pažnje kod učenika	14	27
manja posvećenost učitelja pojedinom učeniku ili razredu	10	19
učitelj mora organizirati rad na više nastavnih sadržaja odjednom	6	12
teže je motivirati učenike na rad zbog ometanja drugih učenika i stalnog samostalnog rada	3	6
nema nedostataka	3	6
teža organizacija nekih oblika rada za mali broj učenika	3	6
moguća loša opremljenost učionice i škole	3	6
manjak dinamične nastave	2	4
nepostojanje natjecateljskog duha	1	2
neadekvatna edukacija učitelja za rad u kombiniranim razredima	1	2
teže održavanje discipline u razredu	1	2
isprekidan nastavni sat	1	2
manjak neposredne komunikacije učenika i učitelja te učenika međusobno	1	2

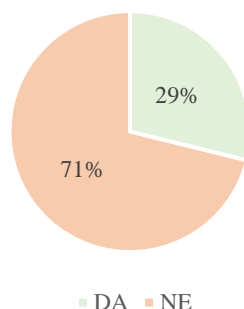
Tablica 9. Frekvencija navedenih odgovora sudionika za nedostatke kombiniranih razreda

Neki sudionici su određene aspekte kombiniranih razreda smatrali prednostima, dok su drugi iste smatrali nedostacima. Takve specifičnosti kombiniranih razreda koje su bile spomenute su mali broj učenika, samostalan rad učenika i zajedništvo, odnosno manjak natjecateljskog duha. Naravno, pretpostavlja se da su navedene prednosti i nedostaci kombiniranih razreda rezultat iskustva sudionika ili njihovih mišljenja.

U predzadnjem pitanju, tj. 12. pitanju sudionici odgovarali žele li započeti ili nastaviti raditi u kombiniranim razrednim odjelima ako im se ukaže prilika. Od 52 sudionika, njih 15 je

odgovorio s „da“, dok je 37 njih odgovorilo s „ne“. Kao što je vidljivo na grafikonu (*Grafikon 3.*), 29% sudionika bi voljelo raditi u kombiniranim razredima, a 71% njih ne bi. Dakle, većina sudionika ne želi raditi u kombiniranim razredima.

Želja za radom sudionika u kombiniranim razredima

Grafikon 3. Udio sudionika koji žele, odnosno ne žele raditi u kombiniranim razredima

Neki od sudionika su riješili i posljednje pitanje, odnosno 13. pitanje kako bi obrazložili svoj odgovor u 12. pitanju. Trinaesto pitanje su riješila 22 sudionika (42%), što je manje od polovice. Pretpostavlja se da je ostatak sudionika odlučio razloge zadržati za sebe ili su pretpostavili da njihovi odgovori iz 10. i 11. pitanja opravdavaju njihov odgovor u 12. pitanju te da nema potrebe za dodatnim pojašnjenjem u 13. pitanju. Od ukupno 15 sudionika koji su koji su na 12. pitanje odgovorili s „da“, njih 6 je odgovorilo na 13. pitanje, što čini 40%. Dok je 37 sudionika na 12. pitanje odgovorilo s „ne“, njih 16 je odgovorilo na 13. pitanje, što čini 43%. Dakle, u 13. pitanju je omjer sudionika koji su odgovorili s „da“ i onih koji su odgovorili s „ne“ bio relativno jednak omjeru istih u 12. pitanju. Kako bi se očuvala originalnost odgovora u ovom pitanju, svi odgovori su zapisani u tablicu (*Tablica 10.*).

Sudionik	Odgovor na 12. pitanje	Razlog
sudionik 1	NE	I s manje đaka u kombiniranom odjeljenju teže je raditi nego s više đaka u običnom razredu.
sudionik 2	NE	Uz potrebe današnjih učenika (ind. programi i pp programi) s puno individualiziranih pristupa mislim da je rad u kombiniranom odjeljenju još zahtjevniji.
sudionik 3	NE	Lijepo je, ali iziskuje velik osobni angažman.
sudionik 4	NE	Rad u kombiniranom razrednom odjelu ima i svojih prednosti, ali ipak više nedostataka. Mogu reći da to puno ovisi i o samim generacijama učenika. Nekad sam radila u kombinacijama s puno učenika i bilo je poticajno i zanimljivo, jer su djeca bila dobra i radišna. Unatrag nekoliko godina radim u čistom odjeljenju s malo učenika i bude mi naporno jer su djeca sve problematičnija (disleksija, disgrafija, poremećaji ponašanja, prezahtjevni i zaštitnički nastrojeni roditelji, nerad, nedisciplina...). Naravno, ima i učenika koji redovito izvršavaju svoje obaveze, ali takvih je sve manje.
sudionik 5	NE	Uvijek bih radije radila u jednorazrednom odjelu jer se tako mogu posvetiti više jednom nastavnom gradivu na istom satu i puno je više mogućnosti za rad s djecom pogotovo ako je razred veći (do 20 učenika).
sudionik 6	NE	Puno pripremanja ako želiš da učenici ne budu zakinuti, a to nitko ne cijeni dovoljno.
sudionik 7	NE	Napornije je, ne može se usredotočiti na jednu nastavnu jedinicu 100%.

sudionik 8	NE	Lakše mi je u jednorazrednom odjelu.
sudionik 9	NE	Smatram da bi to bio zahtjevan izazov obzirom da nikad nisam radila, a i zbog moje starosne dobi.
sudionik 10	NE	Učitelj ne može u potpunosti odraditi sat.
sudionik 11	NE	Sat u jednorazrednoj brže prođe. Manje papirologije...
sudionik 12	NE	Spoznala sam koliko je teže učenicima jednog razrednog odjela čekati dok učiteljica objasni nešto drugom razrednom odjelu, a oni imaju pitanje i potrebu toga trena dobiti odgovor na njihovo pitanje ili nedoumicu. To je samo djelić onoga za što su zakinuti učenici u kombiniranim razrednim odjelima za razliku od jednorazrednih odjeljenja.
sudionik 13	NE	Za mene je osobno rad u četverorazrednoj kombinaciji bio vrlo stresan, iscrpljujući i zamoran. S vremenom mi je bilo sve teže balansirati s nastavnim sadržajima u sva četiri razreda istovremeno.
sudionik 14	NE	Višesatna priprema, iscrpno i zahtjevno tijekom nastavnog procesa, razlika u dobi i sposobnostima učenika 1. i 4. razreda, opremljenost...
sudionik 15	NE	Iscrpljujuće je.
sudionik 16	NE	Rad u kombiniranom razrednom odjelu je lijep, ali rad u čistom razredu s više učenika je izazov.
sudionik 17	DA	Navikla sam, usvojila potrebne vještine kroz radno iskustvo.
sudionik 18	DA	Izazov.
sudionik 19	DA	Volim obiteljsku atmosferu kombiniranih razreda.
sudionik 20	DA	Nastava u kombiniranom razredu je zanimljiva i prisnija jer se održava u manjim skupinama.
sudionik 21	DA	Svaki učenik dobiva više pažnje, a učiteljica jasniju sliku o učeniku, toplija je atmosfera, bolja suradnja s roditeljima...
sudionik 22	DA	Lijepo je raditi s djecom, biti dio njihovog odrastanja i prenijeti im znanje i naučiti da budu poštteni i vrijedni ljudi.

Tablica 10. Razlozi sudionika zbog kojih žele, odnosno ne žele raditi u kombiniranim razredima

Šesnaest sudionika je napisalo razloge zbog kojih ne bi voljeli raditi u kombiniranim razredima, a 6 njih razloge zbog kojih bi voljeli raditi u kombiniranim razredima. Od 16 sudionika koji su odgovorili s „ne“ na 12. pitanje, otprilike 6 njih (38%) je kao obrazloženje svog odgovora navelo naporniju pripremu i rad učitelja i otprilike 7 njih (44%) zahtjevnost rada kombiniranih razreda zbog njihovih specifičnosti. Dakle, najviše sudionika bi radije odabralo rad u redovitom razredu nego u kombiniranom zbog većeg osobnog angažmana i dulje pripreme za nastavu koje zahtijevaju kombinirani razredi. Također, otprilike 3 sudionika (19%) su navela manjak vremena za zadržavanje na pojedinim aktivnostima ili dijelovima sata. Uz to, otprilike po jedan sudionik (6%) je naveo kao razlog manje mogućnosti zbog malog broja djece, manjak iskustva ili edukacije, kompliciranije ispunjavanje dokumentacije, manjak neposredne komunikacije između učitelja i učenika te izazovnost kombiniranih razreda. Nasuprot tome, od 6 sudionika koji su na 12. pitanje odgovorili s „da“, otprilike 3 njih (50%) je kao obrazloženje svog odgovora navelo prisniju atmosferu u kombiniranim razredima. Otprilike 2 sudionika (33%) je kao obrazloženje stavilo bliskiji odnos učitelja i učenika u kombiniranim razredima. Uz to, po jedan sudionik otprilike (17%) je stavio kao razlog svog odgovora zanimljiviju nastavu, izazovnost te posjedovanje vještina i iskustva za rad u kombiniranim razredima.

Izazovnost kombiniranih razreda, kao što se može primijetiti, može biti protumačena različito, ovisno o osobi. Neke osobe vole izazovne situacije, dok druge ne. Zbog toga je zanimljivo vidjeti da jednoj osobi upravo to može biti razlog zbog kojeg bi voljela raditi u kombiniranim razredima, dok je drugoj to razlog zbog kojeg ne želi raditi u takvom razredu.

Neki od rezultata ovog istraživanja se mogu usporediti s rezultatima istraživanja autorice Sabljak (2019.). Iako su u njenom istraživanju sudionici bili budući, a ne trenutni učitelji, odgovori su slični onima koji su dali sudionici ovog istraživanja. Tako na primjer, većina se budućih učitelja slaže da je rad u kombiniranim razredima stresan te da učitelji ne preferiraju rad u kombiniranim razredima (Sabljak, 2019.). Rezultati 9. pitanja u kojem su sudionici ocjenjivali koliko se slažu s tvrdnjama u korist kombiniranih razreda, pokazuju sličnosti s rezultatima Sabljak (2019.) – budući učitelji su, kao i sudionici ovog istraživanja, bili neodlučni, odnosno neutralnog stava oko tvrdnji koje govore o prednostima heterogenosti kombiniranog razreda. U ovom slučaju, radilo se o tvrdnjama koje glase da se učenici bolje osjećaju u takvim razredima, bolje ili lakše uče, motiviraniji su i slično. U istom istraživanju, većina budućih učitelja smatra da u kombiniranom razredu prevladava obiteljska atmosfera (Sabljak, 2019.), što se također spominje među nekim od odgovora sudionika ovog istraživanja. Iako se u rezultatima korištenog anketnog upitnika ne nalazi direktan razlog zbog kojeg većina sudionika smatra kombinirane razrede lošijim izborom od redovitih, čini se da su njihova mišljenja uvjetovana neadekvatnom edukacijom za rad u takvim razredima. U istraživanju autorice Sabljak, većina budućih učitelja smatra da je potrebno organizirati edukaciju za rad u kombiniranim razredima kako bi se u takvim razredima uspješno i kvalitetno provodila nastava (Sabljak, 2019.). Rezultati su pokazali da većina sudionika (71%) nije voljna raditi u kombiniranom razredu. U Sabljak (2019.) 87% budućih učitelja također nije željelo da im prvi posao bude u kombiniranom razredu, a 73% njih nikad ne bi željelo raditi u takvim razredima. Isto tako, autorice Varga i Sabljak (2020.) su dobile slične rezultate prema kojima tek svaki 4. budući učitelj želi raditi u kombiniranim razredima. Dakle, čini se da se određene predodžbe o kombiniranim razredima stvaraju još prije samog početka rada u istima. Nažalost, većina tih predodžbi je često negativna.

7. ZAKLJUČAK

Kombinirani razredni odjeli postaju sve prisutniji u Republici Hrvatskoj zbog sve većeg smanjenja broja djece (Varga i Sabljak, 2020.). Pritom se može pretpostaviti da će sve više učitelja i učiteljica dobiti priliku za rad u kombiniranim razredima. Zbog toga što su načinjeni

od dva ili više razreda koje vodi jedan učitelj, kombinirani razredi se mogu činiti dosta kompleksnima. Naravno, svaki razredni odjel je poseban sam po sebi i mišljenja učitelja o njemu se stvaraju na subjektivnoj razini. Međutim, između jednorazrednih i kombiniranih odjela postoji mnogo razlika, odnosno imaju svaki svoje specifične karakteristike. Može se očekivati da će neki te specifičnosti smatrati prednostima, dok će ih drugi smatrati nedostacima. Iako je većina mišljenja ljudi subjektivna, neka od njih mogu biti upotrjebljena u određene svrhe. Tako, na primjer, kako bi se dobio uvid u situaciju u kombiniranim razrednim odjelima, mišljenja učitelja i učiteljica koji u njima rade mogu zaista biti korisna. Cilj ovog istraživanja bio je upravo taj da se prikupe mišljenja učitelja razredne nastave o kombiniranim razrednim odjeljenjima u osnovnim školama Koprivničko-križevačke županije.

Od ukupno 52 sudionika, njih 46, odnosno 88% ima iskustva rada u kombiniranim razredima, dok ih više (96%) ima iskustva rada u jednorazrednim odjelima. Svejedno više od polovice sudionika je radilo u kombiniranim razredima. Iako svi sudionici nisu odgovorili na sva pitanja kako im je bilo naznačeno, ovo istraživanje može predstaviti određene korisne rezultate. Najznačajniji podaci su upravo prikupljena mišljenja učitelja koji su imali iskustva rada u kombiniranim razredima u kojima su iznijeli svoj stav o kombiniranim razredima općenito uzimajući u obzir vlastita iskustva i znanje. Većina sudionika ne smatra da su kombinirani razredni odjeli bolji po različitim karakteristikama od jednorazrednih odjela. Većina sudionika, odnosno 98% onih koji nisu bili neutralnog stava je smatrala da je teže organizirati nastavu u kombiniranim razredima nego u redovitim razredima te je 93% sudionika odgovorilo da ne preferira rad u kombiniranim razredima. Uz to, 91% sudionika koji nisu bili neutralni, smatra da učenicima nije lakše pratiti nastavu u kombiniranim razredima naspram redovitih razreda. Također, većina sudionika može s lakoćom nabrojiti nekolicinu nedostataka kombiniranih razreda. Kao nedostaci se navode manjak vremena za pojedinačne aktivnosti u svakom razredu te učitelju zahtjevniju pripremu za nastavu i ispunjavanje dokumentacije, odvlačenje pažnje kod učenika, manju posvećenost učitelja pojedinom učeniku ili razredu, činjenicu da učitelj mora organizirati rad na više nastavnih sadržaja odjednom, otežano motiviranje učenika na rad zbog ometanja drugih učenika i stalnog samostalnog rada, teža organizacija nekih oblika rada za mali broj učenika i moguća loša opremljenost učionice i škole. Neke od ovih mana kombiniranih razreda se mogu riješiti adekvatnom edukacijom učitelja za rad u kombiniranim razredima, opremanjem škola za rad u takvim razredima organizacijom učionica, pružanjem stručnih savjetnika i slično (Lučić i Matijević, 2004.). Vrlo je važno skrenuti pozornost na navedene nedostatke kako bi se, ako je moguće, ti nedostaci u budućnosti

otklonili. Iz odgovora sudionika, vidljivo je da većina njih ne bi odabrala rad u kombiniranom razredu ako ima izbor između rada u kombiniranom i redovitom razredu. To pokazuje pomalo tužnu situaciju s kombiniranim odjelima. Učitelji navode slične razloge zbog kojih ne preferiraju rad u kombiniranim razredima, a neki od njih su komplicirana papirologija i iscrpljujuća priprema te organizacija nastave zbog zahtjevnosti kombiniranog razreda kao takvog. Iz svih dobivenih rezultata se čini da mnogi problemi vezani uz rad u kombiniranim razredima su uzrokovani nerješavanjem dugogodišnjih problema cjelokupnog sustava osnovnoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj. Zbog unapređenja kvalitete nastave i olakšavanja rada učiteljima i učenicima kombiniranih razreda, vrlo je važno reformirati školski sustav Republike Hrvatske.

Radi se o relativno malom uzorku od samo 52 sudionika od populacije učitelja razredne nastave na području cijele Koprivničko-križevačke županije pa generalizacije nisu moguće. Međutim, već se iz mišljenja ovako malog broja sudionika može primijetiti da učitelji navode slične nedostatke i prednosti kombiniranih razreda. Također, može se reći da većina sudionika smatra da su kombinirani razredi manje učinkoviti od redovitih razreda. Kako se predviđa povećanje broja kombiniranih razreda u budućnosti Hrvatske, od neizmjerne je važnosti da se problemi kombiniranih razreda prestanu zanemarivati. Rezultati ovog istraživanja mogu zainteresirati druge istraživače te pritom potaknuti nova istraživanja u ovom području, koja su doista nužna.

8. LITERATURA

1. Baričević, E., Harča, M., Harča, M. (6. 5. 2021.). *Rad u kombiniranim razrednim odjelima - Metodička i administrativna podrška*. Preuzeto 14. 7. 2022. iz ALFA PORTAL, Virtualni kabinet za alfa-nastavnike: <https://alfaportal.hr/index.php/alfa-promo-webinari/snimke-promo/2123-webinar-rad-u-kombiniranim-razrednim-odjelima>
2. Bognar, B. (2004.). Poticanje kreativnosti u školskim uvjetima. *Napredak*, 145(3), str. 269.-283. Preuzeto 15. 3. 2022. iz CROSBİ: <https://www.bib.irb.hr/665999>
3. Bognar, L. (1982.). *Nastava u područnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Brunswic, É., Valérien, J. (2004.). *Multigrade Schools: Improving Access in Rural Africa?*. Paris: UNESCO: International Institute for Educational Planning. Preuzeto 24. 7. 2022. iz Semantic Scholar: <https://www.semanticscholar.org/paper/Multigrade-Schools%3A-Improving-Access-In-Rural-Brunswic-Val%C3%A9rien/353e76b37c22ce074a1443a13c190ef04fa1c591>
5. Cornish, L. (2006). Parents' Views of Composite Classes in an Australian Primary School. *The Australian Educational Researcher*, 33(2), str. 123.-142. Preuzeto 2. 7. 2022. iz Semantic Scholar: <https://www.semanticscholar.org/paper/Parents%E2%80%99->

views-of-composite-classes-in-an-primary-
Cornish/f71bedcd728baac83cd642250bfd251aa58c1445

6. Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja NN 63/2008. (2. 6. 2008.). Preuzeto 22. 7. 2022. iz Narodne novine: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2008_06_63_2129.html
7. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [DZS]. (2013.). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema spolu i starosti*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Preuzeto 22. 7. 2022. iz Državni zavod za statistiku republike Hrvatske: <https://web.dzs.hr/arhiva.htm>
8. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [DZS]. (2021.a). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine*. Preuzeto 22. 7. 2022. iz Popis '21, Stvorimo zajedno sliku Hrvatske: <https://popis2021.hr/>
9. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [DZS]. (21. 7. 2021.b). *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske*. Preuzeto 20. 7. 2022. iz Državni zavod za statistiku: <https://podaci.dzs.hr/2021/hr/9938>
10. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [DZS]. (6. 6. 2022.). Osnovne škole, kraj šk. g. 2020./2021. i početak šk. g. 2021./2022. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Preuzeto 25. 7. 2022. iz Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29006>
11. Feletar, P. (2012.). Demografske promjene u Koprivničko-križevačkoj županiji od 1857. do 2011. godine. *Podravina*, 11(21), str. 129.-167. Preuzeto 12. 7. 2022. iz Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/86087>
12. Furlan, I. (1984.). *Primijenjena psihologija učenja*. Zagreb: Školska knjiga.
13. Halmi, A. (1996.). *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*. Zagreb: A. G. Matoš d.d. Samobor.
14. Huklek, K. (2017.). *Socijalni odnosi učenika u razredu (Diplomski rad)*. Čakovec: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet. Preuzeto 12. 3. 2022. iz Repozitorij Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: <https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg:300>
15. Jurčić, M. (2014.). Kompetentnost nastavnika – pedagoške i didaktičke dimenzije. *Pedagogijska istraživanja*, 11(1), str. 77.-91. Preuzeto 16. 3. 2022. iz Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/clanak/205883>
16. Kadum, S., Šuvar, V., Tomić, R. (2020.). *Školska pedagogija*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
17. Kolektivni ugovor za zaposlenike u osnovnoškolskim ustanovama NN 51/2018. (4. 6. 2018.). Preuzeto 25. 7. 2022. iz Narodne novine: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_06_51_1018.html
18. Levak, D. (2017.). *Problematika područnih škola u Republici Hrvatskoj (Završni rad)*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma. Preuzeto 19. 7. 2022. iz

19. Lučić, K., Matijević, M. (2004.). *Nastava u kombiniranim odjelima*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Markovac, J. (1966.). *Nastava i individualne razlike učenika*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Matijević, M. (2001.). *Alternativne škole* (2. izd.). Zagreb: TIPEX.
22. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa [MZOŠ]. (16. 10. 2009.). *Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi*. Preuzeto 12. 6. 2022. iz Narodne novine: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_10_124_3065.html
23. MUSE (2002.). *MUSE - MULTIGRADE SCHOOL EDUCATION*. Preuzeto 24. 7. 2022. iz MULTIGRADE SCHOOL EDUCATION: <https://www.ea.gr/ep/muse/data/run.htm>
24. Palekčić, M. (2005.). Utjecaj kvalitete nastave na postignuća učenika. *Pedagogijska istraživanja*, 2(2), str. 209.-232. Preuzeto 15. 3. 2022. iz Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/clanak/205416>
25. Perry, C., Love, B., McKay, K. (11. 1. 2017.). *Composite classes*. Preuzeto 26. 7. 2022. iz Northern Ireland Official Publications Archive at Queen's University Belfast: <https://niopa.qub.ac.uk/handle/NIOPA/4488>
26. Petrović, Đ. (2010.). Poticanje kreativnosti u kombiniranom razrednom odjelu. *Život i škola*, 56(24), str. 267.-281. Preuzeto 14. 3. 2022. iz Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/63366>
27. Plivelić, A. (2017.). *Nastava u kombiniranom odjelu razredne nastave*. Slavonski Brod: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Preuzeto 10. 7. 2022. iz Nacionalni repozitorij završnih i diplomskih radova ZIR: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/foozos%3A1130>
28. Poljak, V. (1967.). *Dinamičnost nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
29. Poljak, V. (1977.). *Nastavni sistemi*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
30. Poljak, V. (1991). *Didaktika* (9. izd.). Zagreb: Školska knjiga.
31. Rajić, V. (2012.). Samoaktualizacija, optimalna iskustva i reformske pedagogije. *Napredak*, 153(2), str. 235.-247. Preuzeto 14. 5. 2022. iz CROSBİ: <https://www.bib.irb.hr/598046>
32. Sabljak, M. (2019.). *Kvaliteta nastave u kombiniranom razrednom odjelu - procjena budućih učitelja (Diplomski rad)*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Preuzeto 14. 3. 2022. iz FOOZOS Repozitorij: <https://repozitorij.foozos.hr/islandora/object/foozos:831>
33. Sedlar, I. (2018.). Upravljanje razredom. *Varaždinski učitelj*, 1(1), str. 43.-55. Preuzeto 15. 3. 2022. iz Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/205412>
34. Smit, R., Hyry-Beihammer, E. K., Raggl, A. (2015.). Teaching and learning in small, rural schools in four European countries: Introduction and synthesis of mixed-/multi-age approaches. *International Journal of Educational Research*, 74, str. 97.-103. Preuzeto

25. 7. 2022. iz ResearchGate: https://www.researchgate.net/figure/Percentage-of-multi-grade-classes-in-Western-European-countries-relevant-to-the-articles_tbl1_275671571
35. Sušac, T. (2015.). Analiza uspješnosti učenika koji pohađaju nastavu u kombiniranim odjelima (Stručni rad). *Život i škola*, 61(1), str. 153.-162. Preuzeto 11. 7. 2022. iz Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/clanak/224209>
36. Šipek, M. (2020.). *Didaktička obilježja nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima primarnog obrazovanja (Diplomski rad)*. Čakovec: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet. Preuzeto 21. 7. 2022. iz Repozitorij Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:546979>
37. Šuvar, V. (2011.). Rad u kombiniranim razrednim odjelima. *5. međunarodna konferencija o naprednim i sustavnim istraživanjima*, 415.-426. (A. Jurčević Lozančić, & S. Opić, Ur.) Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. Preuzeto 16. 7. 2022. iz CROSBİ: <https://www.bib.irb.hr/596960>
38. Taslak, A. (2019.). *Sociometrijski status učenika u kombiniranom razrednom odjelu (Diplomski rad)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Preuzeto 15. 3. 2022. iz ODRAZ - otvoreni digitalni repozitorij akademske zajednice FFZG-a: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg:1018>
39. Varga, R., Sabljak, M. (2020.). Kombinirani razredni odjel: socijeonomska nužnost ili pedagoški izbor. *Acta Iadertina*, 17(2), str. 175.-192. Preuzeto 4. 7. 2022. iz Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/clanak/367454>
40. Vugrinec, L. (2017.). Školske knjižnice u Koprivničko-križevačkoj županiji. *HKD Novosti*(74). Preuzeto 24. 7. 2022. iz Hrvatsko knjižničarsko društvo - Novosti: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/1378>
41. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 126/2012. (16. 11. 2012.). Preuzeto 14. 7. 2022. iz Zakon HR - Pročišćeni tekstovi zakona: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>

9. PRILOZI I DODACI

Prilog 1. Kopija Google obrasca (anketnog upitnika) dostupna online

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeqU1HYYmhFKp5tmE87GcZ9II8ObmCKkxUzw5ysEHXGD-Knw/viewform?usp=sf_link

Prilog 2. Anketni upitnik

1. Zaokružite svoj spol: Ž M

2. Škola u kojoj trenutno radite: _____

3. Koliko dugo radite kao učitelj(ica)? _____

4. Jeste li ikada radili u jednorazrednom odjelu? DA NE

5. Koliko ste dugo radili u jednorazrednom odjelu? _____

6. Jeste li ikada radili u kombiniranom razrednom odjelu? DA NE

7. Koliko ste dugo radili u kombiniranom razrednom odjelu? _____

8. Brojkama napišite koji razredi (od 1. do 4. r.) čine Vaš trenutni kombinirani razredni odjel (ili koji su razredi činili Vaš prijašnji kombinirani razredni odjel): _____

9. MOLIM VAS, PRESKOČITE PITANJA OD 9.1. DO 9.12. AKO NIKAD NISTE RADILI U KOMBINIRANOM RAZREDNOM ODJELU					
S obzirom na Vaše iskustvo i na Vaše mišljenje, na skali od 1 do 5 označite koliko se slažete s tvrdnjom (1 – uopće se ne slažem, 2 – skoro se uopće ne slažem, 3 – neutralan/neutralna sam, 4 – djelomično se slažem, 5 – u potpunosti se slažem). Ako nikad niste radili u jednorazrednom odjelu, označite broj na skali s obzirom samo na Vaše mišljenje.					
9.1. Preferiram rad u kombiniranom razrednom odjelu više nego rad u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.2. Učenici se bolje osjećaju u kombiniranom razrednom odjelu nego u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.3. Nastavu je lakše organizirati u kombiniranom razrednom odjelu nego u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.4. Učenici nauče više u kombiniranom razrednom odjelu nego u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.5. Učenicima je lakše pratiti nastavu u kombiniranom razrednom odjelu nego u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.6. Lakše mi je pratiti učenike i njihov napredak u kombiniranom razrednom odjelu nego u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.7. Smatram da učenici u kombiniranom razrednom odjelu postižu bolji uspjeh od učenika u običnim razredima.	1	2	3	4	5
9.8. Učenici su više motivirani u kombiniranom razrednom odjelu nego u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.9. Lakše uspostavljam kontrolu nad razrednom situacijom u kombiniranom razrednom odjelu nego u jednorazrednom odjelu.	1	2	3	4	5
9.10. Smatram da učenici u kombiniranom razrednom odjelu <u>lakše</u> nauče nastavni sadržaj tako da uče jedni od drugih.	1	2	3	4	5
9.11. Smatram da učenici u kombiniranom razrednom odjelu <u>bolje</u> nauče nastavni sadržaj tako da uče jedni od drugih.	1	2	3	4	5
9.12. Kombinirani razredni odjel ima više prednosti nego mana.	1	2	3	4	5

10. Koje su (po Vašem mišljenju) prednosti kombiniranog razrednog odjela nasuprot jednorazrednog odjela? _____

11. Koji su (po Vašem mišljenju) nedostaci kombiniranog razrednog odjela nasuprot jednorazrednog odjela? _____

12. Da Vam se ukaže prilika, biste li voljeli raditi (ili nastaviti raditi) u kombiniranom razrednom odjelu?

DA

NE

13. Ako želite, možete objasniti svoj odgovor iz pitanja broj 11.

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)